

НАУКА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції
(23–24 грудня 2015 р.)

У двох томах

Том 2

Актуальні питання сьогодення

Дніпропетровськ
Видавець Біла К. О.
2015

УДК 336
ББК 65
Н 34

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Співголова оргкомітету:

Корецький М. Х. – д. держ. упр., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Голова Генерального представництва у Грецькій Республіці Міжнародної дипломатичної місії народної дипломатії «Європейська Україна», м. Київ.

Співголова оргкомітету:

Шепель Ю. О. – доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, зав. кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара.

Н 34   Наука в інформаційному просторі : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 грудня 2015 р. : у 2 т. – Дніпропетровськ : Біла К. О., 2015.

ISBN 978-617-645-211-9

Т. 2 : Актуальні питання сьогодення. – 2015. – 106 с.

ISBN 978-617-645-213-3

У збірнику надруковано матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції «Наука в інформаційному просторі».

Для студентів, аспірантів, викладачів ВНЗів та наукових закладів.

**УДК 336
ББК 65**

ISBN 978-617-645-211-9

ISBN 978-617-645-213-3 (Т. 2)

© Авторський колектив, 2015

Долінченко О. М.

НАДУ при Президентові України

**ВПЛИВ ДЕРЖАВИ НА РЕГУЛЮВАННЯ
ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ
ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ**

На сьогоднішній день в Україні ускладнений стан демографічних процесів. Це зумовлено в першу чергу соціально-економічною та політичною кризою. Демографічний фактор поряд із соціальним, економічним є важливим фактором процесу суспільного розвитку. В державній політиці одним із пріоритетних напрямів діяльності є розробка ефективної системи удосконалення механізмів регулювання демографічного розвитку. Особливості демографічної динаміки сьогодення підвищує актуальність проблем взаємозв'язку соціально-економічного та демографічного розвитку. Аналізуючи правове забезпечення державного регулювання демографічних процесів, зазначимо, що суб'єктом демографічної політики виступає держава, а відповідно, положення стосовно інституційного забезпечення державного регулювання демографічної діяльності містяться в низці нормативно-правових актів різної юридичної сили. Об'єктом державного регулювання демографічних процесів є показники народжуваності й смертності, умови та рівень життя, сімейно-шлюбні відносини, процеси міграції населення, формування трудових ресурсів і демографічні аспекти зайнятості. Складові демографічної політики умовно можна поділити на три групи: економічні, правові, інформаційно-агітаційні. Відповідно комплекс законодавчого забезпечення складається з актів, що опосередковано регулюють демографічні процеси народжуваності, смертності, міграційних потоків тощо [1, с. 67]. Проблемами в цій галузі на сьогодні є не розробленість моделі взаємодії ефективного державного, регіонального управління та місцевого самоврядування,

зокрема, і у сфері демографічного регулювання, недостатність фінансування, низька ефективність їх виконання та негативна політико-економічна ситуація в Україні. На рівні з вирішенням інших пріоритетних проблем має бути зниження дефіцит робочої сили, поліпшення умов що сприятимуть підвищенню продуктивності праці, а також задоволення потреб інфраструктурного, просторового та територіального забезпечення життєдіяльності великої кількості населення. Основними напрямками державної спрямованості на регулювання демографічних процесів є забезпечення зростання народжуваності в країні та регулювання даного процесу шляхом формування суспільних цінностей щодо народжуваності та розвитку сімей, а також створення сприятливих економічних та політичних умов; регулювання внутрішніх міграційних потоків, вирівнювання розривів у демографічній структурі різних територій та міст, забезпечення збалансованого демографічного розвитку різних територій, надання цільової підтримки депресивним територіям. Міграції населення на регіональному рівні пояснюється такими причинами як: зростанням безробіття, суттєвими відмінностями в соціально-економічних умовах життя в селі й у місті, у різних регіонах країни, несприятливою екологічною ситуацією, більшою престижністю роботи на підприємствах та установах великих міст. Відповідно державне регулювання демографічних процесів – це комплекс засобів та інструментів впливу держави через органи державної влади та органи місцевого самоврядування на ці процеси. Рівень економічної розбіжності між регіонами є також значним. Економічні диспропорції й асиметричні шляхи розвитку між регіонами повинні сприйматися як один із чинників, який пояснює географічну міграцію по території України та за її межами [2, с. 4–5]. За останні роки Україна переживала період серйозної демографічної кризи. Зараз наша держава посідає одне з останніх місць у світі за рівнем народжуваності та водночас – має найвищі (після країн Центральної Африки) індекси смертності [3]. Найважчим нині є відтік працездатного населення за межі країни. Ці та інші зміни позначаються не тільки на кількісній, а ще й на якісній структурі населення. Складним є прогнозування міграцій в умовах нинішньої соціально-економічної ситуації. Внутрішні міграції в країні в першу чергу

зумовлені урбанізацією. Урбанізація має негативні сторони, через те, що з розширенням міста зростає і соціальне неблагополуччя, яке в свою чергу зумовлене соціальною незахищеністю населення, економічною нестабільністю та політичною кризою. Статистично урбанізація відображає збільшення частки населення, яке проживає в населених пунктах що визначаються як міські, головним чином внаслідок чистої міграції з сільської місцевості в міста. Перспективами подолання демографічної кризи є реалізація основних цілей економічного, політичного та соціального розвитку, підвищення рівня життя, зниження рівня зубожіння населення, підвищення рівня зайнятості та покращення умов праці, підвищення народжуваності, реформування системи охорони здоров'я. Навіть для розвинутих країн питання регулювання демографічних процесів є актуальними та досліджуються та регулюється на державному рівні, тому дослідження у цій сфері може стати напрацювання програм регулювання демографічної ситуації великих міст та дослідження ефективності їх впровадження.

Список використаних джерел:

1. Архангельський В. А. Демографічна політика. Населення світу / В. А. Архангельський. – М., 1989. – 159 с.
2. Міграція в Україні факти і цифри / Міжнародна організація з міграції (МОМ). – Представництво в Україні, вересень 2011 р.
3. Черничук Л. В. Демографічна політика: основні вектори в умовах кризи [Електронний ресурс] / Л. В. Черничук. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2009_5

К. мист. Уварова Т. І.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ

Реалії сучасної політичної та культурної ситуації зумовили потребу у розробці наукової основи проведення виборчих кампаній. На наш погляд, актуальним є розгляд питання ефективності виборчої кампанії, оскільки грамотна оцінка ефективності кампанії може допомогти кандидатам і партіям у формуванні власної переможної стратегії. Крім того, висновки та окреслені критерії сприятимуть прирощенню знань у сфері теорії та практики виборчого процесу та можуть бути застосовані при організації виборчих кампаній з метою підвищення їхньої ефективності.

Проблема ефективності виборчих кампаній є предметом розгляду політології (електоральна культура, політичні настанови виборців, виборча система та інфраструктура, тощо), соціології (вивчення електорату). Питання ефективності виборчих кампаній є предметом аналізу також з боку спеціалістів в галузі конституційного та виборчого права (розглядаються повнота реалізації виборчих прав, ступінь розвиненості правової основи виборчого процесу, його відповідність міжнародним правовим та виборчим стандартам та ін.). Також проблематикою ефективності виборчих кампаній переймаються економічні та історичні науки, менеджмент та соціальна психологія. Але, на наш погляд, вирішення пізнавального завдання, пов'язаного з вивченням ефективності виборчих кампаній, можливе лише на міждисциплінарному рівні, із застосуванням системного та комплексного підходів.

Незважаючи на ґрунтовні дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців Е. Гідденса, Е. Дюркгейма, Р. Мертона, Р. Далтона, А. Маслоу, Г. Лассвела, М. Уоттенберга, М. Вебера, С. Хантингтона, Л. Кочубей, О. Кудінова та

Г. Шипілова, Д. Наріжного, В. Подшивалкіної, М. Кошелюка, М. Бучина, В. Мокана, Г. Почепцова та ін., доробки яких мають важливе значення для розуміння сутності виборів, виборчого процесу, специфіки та особливостей організації виборчих кампаній, робіт, які би були присвячені комплексному та всебічному розгляду їхньої ефективності не багато. Тому відкритим залишається питання виділення певних критеріїв, закономірностей та чинників оцінки ефективності виборчої кампанії.

Насамперед, уточнімо, що «ефективність» розглядається як продуктивність використання ресурсів для досягнення конкретної мети. А під «ефективною виборчою кампанією» розуміється «міра досягнення мети, ступінь наближення до поставлених завдань при найбільш повному урахуванні умов та факторів, які впливають на перебіг та результати виборчої кампанії» [1, с. 38].

Грунтуючись на дослідженнях проведених виборчих кампаній та аналізі їх результатів спробуємо узагальнити основні підходи до оцінки ефективності виборчих кампаній.

При визначенні ефективності виборчих кампаній методологічно важливо виходити з того, яку мету і завдання ставлять перед собою учасники, і яка мета може бути реалізована. Бажано, щоб за рахунок максимальної участі виборців у виборчій кампанії досягти найбільшого зближення інтересів держави та суспільства. Отже, в першу чергу, ефективність визначається ступенем **досягнення поставленої мети**. Кампанія вважається ефективною, якщо досягнуто визначеної мети, при цьому на ціну перемоги іноді не зважають. Оскільки головною метою на виборах є перемога кандидата, часто цей критерій має тільки два значення: «переміг» або «не переміг». За такого підходу аналіз використаних стратегій вважають неповним, оскільки успіхи й недоліки команди і штабу аналізують зверху. Попереднє детальне планування «цілей» кампанії розширює можливості використання цього критерію. Але не завжди метою кампанії перемога на виборах. Інколи кандидати переслідують інші стратегічні цілі, наприклад, побудова своєї політичної кар'єри. Тоді участь у виборчих перегонах є певним етапом на шляху кандидата.

Важливою є оцінка **результативності** виборчої кампанії. Цей критерій пов'язаний із передвиборчим плануванням. Він передбачає аналіз усіх результатів кампанії (основних і додаткових, запланованих і спонтанних). Наприклад, результатом можна вважати презентацію кандидата або його програми виборцям, оцінювання шансів кандидата перед майбутніми виборами, підготовку команди, формування групи прихильників і спонсорів, заходи щодо дискредитації конкурентів, підтримку основного кандидата від партії тощо. Нерідко всі результати оцінюються певною кількістю балів для виведення загальної інтегральної оцінки результативності кампанії та порівнюючи її з кампаніями, проведеними командою кандидата в інших округах, успішності застосованої стратегії та тактики, оцінці діяльності команди [3, с. 227].

Значним критерієм є **оцінка вартості** виборчої кампанії. Традиційно розрізняють вартість власне виборчої кампанії (суму витрат матеріальних, грошових та інших ресурсів), вартість перемоги (вартість кампанії, а також вартість даних виборцям і соратникам обіцянок і зобов'язань). Зазвичай «вартість перемоги» набагато більша від вартості кампанії. Здобуті результати порівнюють з приведеними до вартісного еквівалента витратами, послуговуючись такими показниками, як вартість одного голосу, поданого за кандидата, партію, вартість «перевербування» одного виборця (витрати для того, щоб виборець, будучи «проти» кандидата, партії, проголосував «за»), вартість перемоги на конкретній виборчій ділянці, вартість збільшення відсотка явки виборців, вартість перемоги на певній виборчій ділянці, вартість залучення у свій бік певної групи електорату (наприклад, молоді) тощо.

Оцінка вартості дозволяє, насамперед, порівняти виборчі кампанії, які проводились різними командами кандидата, в різних умовах з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних факторів. У загальному вигляді ефективність виборчої кампанії може бути представленою коефіцієнтом розрахованим як співвідношення результату до витрат виборчої кампанії. Слід зазначити, що існують певні складнощі, одна з яких латентність фактичних витрат.

Ефективність виборчої кампанії визначається **мірою активності виборців** та кількісним показником участі у виборах. Джерелом таких даних можуть стати показники соціологічної обробки результатів виборів. Явка виборців безперечно є показником ефективності виборчої кампанії.

Для визначення ефективності майбутніх виборчих кампаній обов'язковим є **аналіз діяльності** команди та передвиборчого штабу. Аналіз помилок і прорахунків дозволить краще підготуватись до майбутніх виборчих перегонів. Також слід враховувати електоральні дослідження, умови в яких проводяться виборчі кампанії, стан інформаційного ринку, зміст політичних програм та стратегій, характер використаних технологій та їх дієвість, міра відповідності виборчим кампаніям нормам виборчого права та моралі.

Кожен з наведених показників не може в повній мірі слугувати основою оцінки проведеної кампанії. Тому формується **інтегральна система оцінювань**. З цією метою різні критерії зводять до одного знаменника через систему умовних балів, розрахунків або інших кількісних показників. Такий підхід, за умови залучення до розробки таких показників професійних експертів, на практиці може принести велику користь. Витрати на розробку таких складних систем оцінки компенсуються спрощенням організації дій штабу та команди, підвищенням взаєморозуміння в команді, збільшенням ефективності, та відповідно, зниженням витрат на виборчу кампанію [2, с. 73].

Наприклад, дослідниками запропонований рейтинг моделі виборчої кампанії, який дозволяє визначити скільки частин загальної кількості голосів виборців отримав той, чи інший кандидат (детальніше див. <http://chulan.izbass.ru/>). Чим вищий рейтинг, тим ефективнішою була виборча модель. Рейтинг, на думку автора, достатньо об'єктивно відображає інтенсивність боротьби у виборчому окрузі, враховуючи її конкурентність та явку виборців [4]. Значимість розрахунку рейтингу виборчої моделі, використаної конкретними кандидатами, полягає в тому, що при повторній участі кандидата у виборах з'являється можливість прогнозувати електоральний потенціал.

На, жаль, поза критеріями оцінки ефективності виборчої кампанії залишається питання відповідності змісту та результатів політичної діяльності виборних осіб очікуванням електорату та своїм передвиборчим обіцянкам. Тому, на наш погляд, дана проблематика потребує подальшого наукового осмислення. Вкрай необхідно вивчення ефективності виборчих кампаній, проведених конкретними кандидатами, а постійний моніторинг умов, факторів та закономірностей, що так чи інакше вплинули на виборчу кампанію, може посприяти розробці теоретичних основ технологій виборів та внести відповідні корективи в організацію наступних виборчих кампаній.

Список використаних джерел:

1. Егорышева Н. В. Эффективность избирательных кампаний в условиях современного российского общества [Электронный ресурс] / Н. В. Егорышева. – Уфа, 2004. – 194 с. – Режим доступа : <http://www.lib.ua-ru.net>
2. Кудинов О. П. Диалектика выборов [Электронный ресурс] / О. П. Кудинов, Г. А. Шипилов. – М. : ЗАО ПО «МАСТЕР», 1997. – Режим доступа : <http://www.feelosophy.narod.ru>
3. Уварова Т. І. Організація і методика проведення передвиборчих кампаній : навч.-метод. посіб. для студ. спеціалізації «Культурологія» / Т. І. Уварова. – О., 2013. – 321 с.
4. Ястребов Д. Как сработала команда? Схема расчета эффективности моделей избирательных кампаний и деятельности политтехнологов [Электронный ресурс] / Д. Ястребов. – Режим доступа : <http://chulan.izbass.ru>

К. филос. н. Нерубаская А. А.

Одесская национальная академия связи им. А. С. Попова, Украина

БИФУРКАЦИЯ В ДИАЛОГЕ «ВОСТОК-ЗАПАД»

Глобализация, современный этап цивилизационного развития, характеризующийся возрастающей целостностью мирового сообщества, связана, прежде всего, с интернационализацией всей общественной деятельностью на Земле. Эта интернационализация означает, что в современную эпоху все человечество входит в единую систему социально-экономических, политических, культурных и иных связей и отношений, являющихся структурными элементами любой цивилизационной системы.

Возрастающая интенсивность глобальных взаимосвязей способствует распространению по всей планете тех форм социальной, экономической и культурной жизни, знаний и ценностей, которые воспринимаются как оптимальные и наиболее эффективные для удовлетворения личных и общественных потребностей. Иными словами, происходит все возрастающая унификация социокультурной жизни различных стран и регионов земного шара. Основой этой унификации является создание общепланетарной системы общественного разделения труда, политических институтов, информации, связи, транспорта и т.д.

Конкретным инструментом социокультурного взаимодействия является междивизиационный диалог. В культурологии зафиксированы некоторые наиболее общие принципы междивизиационного диалога:

1) усвоение прогрессивного опыта, как правило, происходит при сохранении междивизиационных особенностей каждого сообщества, культуры и менталитета народа;

2) каждое сообщество берет из опыта иных цивилизаций только те формы, которые оно в состоянии освоить в рамках своих культурных возможностей;

3) элементы иной цивилизации, перенесенные на другую почву, приобретают новый облик, новое качество;

4) в результате диалога современная глобальная цивилизация приобретает не только форму целостной системы, но и внутренне многообразный, плюралистический характер. В этой цивилизации усиливающаяся однородность социальных, экономических и политических форм сочетается с культурным многообразием.

Исследователи также отмечают, что в этом диалоге на современном этапе преобладает западное влияние и, следовательно, основу диалога составляют ценности западной техногенной цивилизации. Однако в последние десятилетия все более заметным становится возрастание значения результатов социально-экономического и культурного развития восточных и традиционных обществ. Специалисты обращают наше внимание «на важную роль славянского пространства как третьей сущности, действующей на стыке первых двух. Само существование подобной буферной области является гарантией того, что первичные противоположности могут уверенно развиваться и не смешиваться, поднимаясь на всё более высокие энергетические уровни. Таким образом, чем сильнее сущность-посредник, тем ярче в свою очередь полюса – запад и восток, тело и душа современной цивилизации...Итак, сначала эволюция мира реализовала связку «восток – запад», затем она высветлила третий компонент уровня цивилизации – славянский комплекс» [1]. Сегодня эта буферная зона скорее стала полосой конфликтов и конфронтаций, привела к нестабильности и бифуркации всю мировую систему, а диалог «Восток-Запад» стал трудно достижимым и даже невозможным в ряде вопросов.

Столкновение экономических, политических, военных интересов приводят к сильнейшим мировым кризисам и военным конфликтам. На наш взгляд, необходим не просто диалог культур Восток – Славянская буферная зона – Запад, а пересмотр взаимоотношений и политика ненавязывания ценностей, которые не приемлет та или иная культура, должны формироваться уважительные отношения, построенные на взаимовыгоде. В противном случае, будет сложно преодолевать бифуркационные точки, приводящие к затяжным кризисам.

Аттракторы этих бифуркационных состояний приобретают свойство случайностей, что делает невозможным благополучное, прогрессивное развитие общественных мировых систем. И самое главное, «что в этом диалоге на современном этапе преобладает западное влияние и, следовательно, основу диалога составляют ценности западной техногенной цивилизации». При всем этом, необходимо искать компромисс, иначе мы рискуем получить гипертехногенный мир: «надо создавать новый тип, симбиоз природного сообщества и техногенной цивилизации, чтобы жить в гармонии с планетой» [1].

«Сегодня человечество живет в измерении трех революций: научно-технической, информационно-компьютерной и нанотехнологической, которые в единстве и формирует облик и содержание новой цивилизации» – пишет профессор О. П. Пунченко [2, с. 123]. Ряд ученых прогнозируют появление и развитие нанообщества.

А. А. Давыдов считает, что уже имеются все основания полагать, что мы находимся в преддверии нанообщества (нанообщество – это тип биосоциотехнической системы, состоящей из разнородных взаимосвязанных элементов и подсистем, свойств и отношений, созданной индивидами на основе нанотехнологии, целью которой является реализация экстремальных принципов в жизнедеятельности людей с помощью законов и социологических алгоритмов, действующих в определенных границах), которое придет на смену информационному обществу [3, с. 120]. В качестве системопорождающих элементов данной цивилизационной системы будут выступать сначала Homo Sapiens, а затем Nano Sapiens. В качестве системообразующих элементов (концепта) данной системы выступают результаты (материальные и идеальные продукты) нанотехнологической деятельности Homo и Nano Sapiens. Между системопорождающими и системообразующими элементами действует механизм обратной связи. Появится наноотрасль, которая даст возможность развиваться массовому производству идентичных дешевых товаров. Крупные корпорации, которые возникли в информационном обществе, на первых этапах возьмут на себя промышленную разработку нанотехнологий. Затем, вероятно, будут

возникать небольшие компании, специализирующиеся на отдельных аспектах производства нанотехнологии. Исследователи пишут, что «с течением времени рост частных инвестиций в компании, занимающихся разработкой нанотехнологий, будет происходить по общесистемным законам роста. Будущее нанообщество «вберет в себя» существующее сейчас информационное общество на качественно ином технологическом уровне, что соответствует системным законам стадийного развития и переходных периодов в социальных системах. Оно будет ориентировано на подготовку нанотехнологов, профессия которых будет максимально востребована» [4].

Украине необходимо иметь государственную концепцию построения техно-нано-информационного общества, в которой должны быть обозначены роль и место основных действующих лиц – государства, коммерческого сектора экономики, населения, общественных организаций и, наконец, человека с новым типом сознания (постбифуркационным).

Важнейшим условием полноценного развития техно-нано-информационного общества является его теоретическое и концептуальное обеспечение. Причем необходимо учитывать не навязываемые извне ценности и идеалы, а свой исторический опыт и специфику формирования информационных процессов в Украине.

Список использованных источников:

1. Путь техногенной цивилизации : эссе на основе анализа работы В. С. Стёпина «Научное познание и ценности техногенной цивилизации» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://blog.i.ua/user/340320/4309>
2. Пунченко О. П. О фундаментальных сущностных составляющих матрицы техно-информационной цивилизации / О. П. Пунченко // Гуманітарний вісник. – ЗДІА. – 2013. – № 53. – С. 123–132.
3. Давыдов А. А. В предверии нанообщества / А. А. Давыдов // Социс. – 2007. – № 3. – С. 119–125.
4. Кондратенко С. В. Проблема бытия планетарной цивилизации в условиях глобализации // С. В. Кондратенко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.info-library.com.ua/books-text-12020.html>

К. с.-г. н. Шевчук Т. В.

Вінницький національний аграрний університет, Україна

ДЖЕРЕЛА ВИРОБНИЧОГО ШУМУ ЗВІРОФЕРМИ

Параметри мікроклімату тваринницького приміщення мають суттєвий вплив не тільки на стан здоров'я сільськогосподарських тварин, але і визначають рівень їх продуктивності. У зв'язку із цим більшість із них регламентуються відповідними нормативними актами [2–4; 6]. Проте, окремі параметри, наприклад, звук, електричне поле, магнітне випромінювання у нормативах окреслені нечітко, або взагалі не враховані. В зв'язку із цим на виробництві, іноді виникають випадки виникнення масового захворювання тварин нез'ясованої етіології [1; 5]. Тому метою наших досліджень було встановити основні джерела виробничого шуму у типовій звірофермі України.

Матеріали і методика досліджень. Рівень шуму визначали у 4 шедах на типовій звірофермі, де розміщені клітки із лисицями, під час роботи кормокухні (режим «кухня») та у перерві між приготуванням корму (режим «тиша»), у звірокухні: при виключеному обладнанні, із почергово ввімкненим котлом, мішалкою та вовчком, за кормокухнею на відстані 5 м, на відстані 1, 5 та 200 м від працюючого трактора МТЗ-80, яким транспортуються корми [8]. Виміри рівня виробничого шуму та частоти електромагнітного поля проводилися приладом ВШВ-003-М2, заводський номер 972. Вимірювання велось згідно встановлених правил. Потужність електричного поля, створеного обладнанням звіроферми виміряли за допомогою приладу NFM 1, заводський номер 03196. Прилади пройшли метрологічну перевірку 01.02.12 року згідно графіку Вінницької філії концерну РРТ. Результати оброблялися біометрично [7].

Результати досліджень. Аналіз рівня виробничого шуму показав, що усі показники, окрім рівня шуму трактора на відстані 1 м, знаходилися у межах допустимих норм (80 дБ). Найбільшу величину шуму мав вовчок та трактор (табл. 1).

Таблиця 1. Рівень виробничого шуму на звірофермі, дБ, $M \pm m$, $n=360$

Показник	Значення
Шед № 19 (відстань 50 м) у перерві між приготуванням корму (режим «тиша»)	3,50 ± 1,00
Шед № 5 (відстань 50 м) (режим «тиша»)	5,00 ± 1,15
Шед № 12 (відстань 100 м) (режим «тиша»)	0,50 ± 0
Шед № 7 (відстань 100 м) (режим «тиша»)	0,75 ± 0,29
Шед № 19 (відстань 50 м) під час приготування корму (режим «кухня»)	9,50 ± 1,00
Шед № 5 (відстань 50 м) (режим «кухня»)	10,50 ± 3,79
Шед № 12 (відстань 100 м) (режим «кухня»)	8,00 ± 1,63
Шед № 7 (відстань 100 м) (режим «кухня»)	7,00 2,00
Процес роздавання корму	13,50 ± 3,00
У звірокухні:	
- при виключеному обладнанні	37,50 ± 2,52
- із почергово ввімкненими:	
- котлом	5,90 ± 1,51
- вовчком	30,00 ± 1,63
- мішалкою	6,25 ± 0,50
За кормокухнею на відстані 5 м	2,00 ± 0
Працюючий трактор МТЗ-80 на відстані:	
- 1 м	108,50 ± 13,03
- 5 м	62,00 ± 10,07
- 200 м	29,00 ± 1,15
За межами звіроферми (5 м до огорожі)	3,33 ± 0,48

Дослідженням величини електромагнітних коливань обладнання виявлено, що мішалка кормокухні працює з генерацією підпорогових інфразвукових коливань, а вовчок – з пороговим інфразвуком (табл. 2).

Таблиця 2. Величина електромагнітних коливань обладнання звіроферми, Гц, $M \pm m$, $n=4$

Показник	Значення
Мішалка	16,83 ± 1,04
Вовчок	24,67 ± 4,31
Трактор МТЗ-80	
- холостий хід	13,33 ± 2,89
- робота	41,67 ± 2,89

Матеріал, поданий у таблиці, свідчить про те, що трактор за різних режимів роботи випромінює інфрачастоти над та підпорогового рівня у 20Гц. Одною із складових електромагнітних коливань є електричне поле, наднормова величина якого виводить у ранг шкідливого будь-яке обладнання. Тому нами була вивчення потужність електричного поля, створеного обладнанням звірокухні та транспортним засобом. Результати дослідження подані у табл. 3.

Таблиця 3. Потужність електричного поля, створеного обладнанням звіроферми, V/m, M±m, n=4

Показник	Значення
Мішалка	1,0
Вовчок	2,5
Трактор МТЗ-80	
- холостий хід	3,5
- робота	5,0

Найбільшу потужність електричного поля створював трактор МТЗ-80 у режимі роботи, проте на відстані санітарного розриву у 200 м воно (пропорційно квадрату відстані) затухало і ставало незначним. На відстані 5 метрів до шедів із самками цей показник коливався у межах 1 V/m. Обладнання звірокухні створювало електричне поле незначної потужності.

Висновок. На типовій вітчизняній звірофермі з вирощування лисів кліткового утримання найпотужнішим джерелом виробничого шуму є транспортний засіб (трактор МТЗ-80) та обладнання звірокухні.

Список використаних джерел:

1. Балакирев Н. А. Современные проблемы клеточного пушного звероводства России / Н. А. Балакирев // Актуальным проблемам АПК: материалы Международной научно-произв. конф. – Казань, 2003. – Ч.2. – С. 288–293.
2. Ветеринарно-санитарные правила для звероводческих хозяйств [Утверждены сов. Межправ. Сов. по сотр. в обл. ветерин. стран СНГ 05.11.2003] [Електронний ресурс]. – К., 2003. – Режим доступу : <http://www.znaytovar.ru/gost/html>
3. Гигиенические требования к микроклимату производственных помещений: СанПиН 2.2.4.548-96 [Електронний ресурс]. – М., 1996. – Режим доступу : <http://www.med-pravo.ru/PRICMZ/SanRules/1996/San2.2.4.548-96-3.htm>
4. Животноводческие, птицеводческие и звероводческие здания и помещения: СНиП 2.10.03-84 [Електронний ресурс]. – Взамен СНиП II-99-77. – М., 1985. – Режим доступу : <http://www.vashdom.ru/snip/21003-84>
5. Звероводство : учеб. пособ. для вузов / Е. Д. Ильина, А. Д. Соболев, Т. М. Чекалова, Н. Н. Шумилина. – СПб. : Лань, 2004. – 304 с
6. Підприємства звірівництва та кролівництва: ВНТП-АПК-05.07 [Електронний ресурс]. – Затверджено: наказ [Мінагрополітики України від 11.03.2008 р. № 131]. – К. : Мінагрополітики України, 2008. – Режим доступу : <http://document.ua/pidприємства-zvirivnictva-ta-krolivnictva-nor16927.html>
7. Плохинский Н. А. Руководство по биометрии для зоотехников / Н. А. Плохинский. – М. : Колос, 1969. – 256 с.
8. Санітарні норми виробничого шуму, ультра та інфразвуку: ДСН. 3.3.6.037–99 [Електронний ресурс]. – [Затв. нак. № 37 від 01.12.99]. – К., 2000. – Режим доступу : <http://www.stroitel.od.ua/normativnye-dokumenty/norm-documet-raznoe/dsn-3-3-6-037-99.doc/description.html>

К. т. н. Гирка О. І., к. т. н. Родак О. Я., к. т. н. Бодак М. П.

Львівська комерційна академія, Україна

**УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПЕРЕРОБКИ РИБИ
І МОРЕПРОДУКТІВ**

За останні роки значна увага приділяється розв'язанню проблем технологій виробництва продукції з водних біоресурсів. З'явилися нові дослідження традиційного і нового спрямування у розвитку сучасних технологій соління, коптіння, в'ялення і сушіння риби та морепродуктів.

Розроблений спосіб сухого посолу риби, що складається з трьох стадій: охолоджений посол за температури (+1...+3) °С; холодний посол за температури (- 20...-21) °С; перехід до охолодженого посолу за температури (+1...+3) °С. Суть цього способу полягає в тому, що для забезпечення найбільшого збереження нативних властивостей рибної сировини і виробництва рибної продукції високої якості, спочатку використовують консервувальну дію холоду, яка поступово замінюється консервувальною дією кухонної солі. Це пов'язано з більш високою швидкістю протікання теплових процесів, ніж дифузійних. Крім того, дія перемінних, у тому числі мінусових температур, змінює властивості продукту і води, інтенсифікує процес дозрівання рибної продукції. Такий спосіб доцільно використовувати для посолу цінних, особливо жирних видів риб, виробництва делікатесної продукції.

Запропоновано раціональні технологічні режими для отримання якісної малосольної продукції. Обґрунтовано доцільність низькотемпературного посолу горбуші і гольця.

Досліджено вплив сухого способу посолу з додаванням цукрози на властивості сьомги, обробленої коптільною рідиною, в процесі зберігання протягом 45 днів. Встановлено, що додавання цукру суттєво знижує вміст речовин у продукті, що взаємодіють з 2-ТБК.

Визначено актуальні проблеми, щодо вибору оптимальних і енергоефективних умов для виробництва якісної і безпечної копченої рибної продукції. Показана доцільність впровадження у виробництво димогенераторів зі способами нагрівання деревини механічною енергією, електричного струму, електромагнітних полів надвисоких частот, інфрачервоного опромінення. Встановлено, що використання бездимних коптильних середовищ найбільш ефективно, оскільки сприяє зменшенню вмісту в готовій продукції небезпечного канцерогену – без(а)пірена.

Доведено перспективність використання електронно-іонної технології для бездимового копчення риби. Запропонована схема контактного способу заряджання коптильного обладнання і математичної залежності, які дають змогу розрахувати основні характеристики коптильного середовища в умовах бездимного копіння. Теоретично досліджені сили, які діють на заряджену частину коптильного препарату в процесі бездимного копіння, залежно від параметрів обладнання, технологічного режиму і властивостей матеріалу коптильного препарату.

Науково обґрунтовано доцільність використання інфрачервоного опромінення для отримання димового коптильного середовища в умовах низькотемпературного піролізу. Наведена фізико-математична модель процесу нового способу димогенерації з ІЧ-енергопідводом, методика експериментального визначення температури піролізу деревного палива і його прогностичного розрахунку, розглянуті особливості функціонально-технологічних властивостей димового коптильного середовища.

Теоретично і експериментально обґрунтований сучасний спосіб отримання коптильного диму з використанням ІЧ-енергопідводу до палива, яке зволожується в процесі димоутворення водою і водяною парою, визначені рекомендовані параметри процесу отримання димового коптильного середовища. Вперше отримана, систематизована і проаналізована комплексна інформація про взаємозв'язані тепло- і масообмінні процеси, що враховують основні чинники під час димоутворення з ІЧ-енергопідводом, які впливають на температуру

піролізу палива. Розроблена технологія виготовлення підкопченої риби з використанням димоповітряної суміші.

Проведена порівняльна оцінка якості рибних продуктів холодного копчення, отриманих димовим і бездимовим способами. На основі експериментальних досліджень встановлено, що виробництво рибних продуктів холодного копчення за умов бездимового способу становить 5–15 год., залежно від виду риби і способу розбирання, що в середньому в 3–4 рази коротше циклу традиційного димового копчення. Терміни придатності риби холодного копчення, виготовленої з копильним препаратом, у декілька разів перевищують терміни придатності риби холодного копчення, виготовленої традиційним способом (димовим).

Показано, що переваги технології з використанням копильних ароматизаторів полягають в отриманні стабільного за якістю і екологічно безпечного копченого продукту, значному скороченні шкідливих речовин у повітряних викидах і стічних водах, можливості точного дозування копильних компонентів, що передбачає повну автоматизацію процесів гарячого і холодного копчення, покращення умов праці.

Досліджені технології отримання рідких копильних середовищ, збагачених натуральними рослинними компонентами лікарських рослин і їх використання у виробництві рибної продукції холодного, напівгарячого і гарячого копчення. Обґрунтовано значення факторів на основних операціях, визначено харчову цінність готової продукції, розроблено нормативні документи на виготовлення нових копчених виробів.

Запропоновано вдосконалення технології ікри ляща гарячого копчення шляхом використання рідких копильних середовищ, збагачених фітопарафармацевтиками. Для цього вивчені різні способи приготування нових копильних рідин, досліджений якісний і кількісний склад фенольних сполук, доведена безпечність за вмістом поліциклічних ароматичних вуглеводів. Показана висока якість ікри ляща гарячого копчення, приготовленої з використанням збагачених копильних середовищ. Виявлений характер динаміки органолептичних і фізико-хімічних

показників, залежно від тривалості зберігання копченої ікри, вивчений якісний і кількісний склад жирних кислот його ліпідів.

Формування якості в'яленого делікатесного рибного філе базується на використанні в ароматизованому посолі рибного філе водної витяжки з чорного перцю і горілки. Завдяки цьому отримано продукт не тільки з покращеними смакоароматичними властивостями, але й збільшеним терміном придатності до споживання на 7 діб, порівняно з діючою технологією.

Запатентований спосіб приготування в'яленої риби, який відрізняється тим, що під час розбирання з риби знімають шкіру, а сушку риби здійснюють за швидкості обдування повітрям від 0,1 м/с до 5,0 м/с. У цьому випадку рибу спочатку сушать за температури повітря від 0 до 10 °С і відносної вологості повітря 100% протягом 4-6 год., потім сушать сухим повітрям з температурою від 0 до 10 °С протягом 8–12 год.; кінцеву сушку ведуть сухим повітрям з температурою від 15 до 30 °С до вмісту вологи у готовому продукті не більше 45 %. Після сушки в готовий продукт вносять прянощі і/або смакові добавки.

Вивчена можливість отримання сухої рибної основи з малоцінних продуктів розбирання риб (товстолобика і тріски): голів, плавників, хвостів, хребтових кісток, луски і шкіри. Рибні відходи піддавали вакуумно-сублімаційній або конвективній сушці. Вакуумно-сублімаційну сушку проводили шляхом випаровування льоду, за рахунок підведеного до нього тепла і подання необхідного тиску. Закінчення процесу сушки визначали за досягненням рівноважної концентрації вологи у продукті, яка становила 8,7%. Конвективну сушку для отримання сухої рибної основи проводили за невисокої температури шляхом випаровування вологи, що міститься у сировині, за рахунок підведеного до нього тепла. Рівноважна вологість встановлювалась після 90 хв. сушки, а вологість продукту становила 8%.

Таким чином, запропоновані нові удосконалені технології переробки риби та морепродуктів дають змогу не лише гарантувати якість готової продукції, а й підвищити її харчову цінність і стійкість під час зберігання.

Мордань Б. О.

Киевский национальный университет культуры и искусств

(Днепропетровский факультет), ООО Фирма «МоКо», Украина

О ФОРМИРОВАНИИ БАЗЫ ДАННЫХ СИСТЕМЫ ИДЕНТИФИКАЦИИ ОСНОВНЫХ ПРИЗНАКОВ ОБЪЕКТА НАБЛЮДЕНИЯ

При решении широкого круга практических задач, связанных с распознаванием образов, проблематично выделение признаков, отражающих **состояние или поведение** объектов наблюдения. Сразу же необходимо отметить потребность в выделении таких признаков. Причин здесь две: одна заключена в том, что знание состояние или поведения объекта определяет те или иные необходимые действия, как реакцию на это поведение. Другая причина, во многих случаях более существенна, и состоит в том, что выявление такого состояния позволяет или же распознать сам объект или уточнить некую его внутреннюю, скрытую сущность. По невербальным визуальным признакам можно распознать истинные намерения человека, причем невербальные проявления всегда истинны. Поэтому в качестве объекта наблюдения выбрано человеческое лицо и его поведение, что востребовано, например, в сфере **криминалистической экспертизы** или при решении проблем обеспечения нормального ориентирования в жизненном пространстве **людей с ограничениями по зрению**.

Одной из главных составляющих систем распознавания является информационная база, в которой знания отображаются вербальными и изобразительными средствами разного уровня: от элементарных единиц до уровня, подобного текстовому. Отображаются они как в статическом представлении, так и в представлении анимированном, как в 2D-, так и в 3D-виде. На очереди отображение фонетической составляющей (тембр, интонация и т.п.), что необходимо для полноценного озвучивания. В связи с этим формируется коллекция поведенческих состояний в вербальном представлении и в представлении изобразительном. На начальном этапе создаются таблицы-отношения со ссылками на элементы стартового объекта и таблицами с описанием

поведенческих состояний. Текст пока представляется в т.н. «телеграфном стиле», в дальнейшем это будет связный текст. Исходя из условий программной «прозрачности», экономии памяти, выигрыша в быстродействии и, кстати, обеспечения кросс-платформенности, при реализации макета системы, базу решено организовать средствами XML, но со всеми необходимыми «закладными» для дальнейшего перехода к рабочему варианту.

Опробованы три способа получения изображения лица: первый – фотографированием оригинала, который должен был при этом изображать на лице то или иное эмоциональное состояние, второй – обработкой любого исходного фотоизображения оригинала средствами компьютерной графики и третий способ – прорисовкой того или иного поведения с исходного изображения оригинала вручную.

Нужно сказать, что первый способ прост технически, но, к сожалению, требует от объекта съемки определенного уровня подготовки, подготовки актриской, что крайне сложно в обычных условиях. Здесь, кроме того, еще и ограничено количество реализуемых вариантов поведения.

Во втором случае даже при достаточном уровне владения компьютерными графическими средствами и даже, казалось бы, качественном, отображении всех поведенческих визуальных признаков не удается получить узнаваемость той или иной эмоции. Выручает использование известного приложения **Poser**. В этом случае, благодаря наличию технологии создания 3D-копий объекта по фотографиям в фас и профиль, можно получить даже персонифицированные образы.

Наконец, третий способ, когда образ того или иного поведения создается вручную. Сразу необходимо отметить, в этом случае практически нет ограничений на число вариантов отображаемого поведения. Даже при слабом владении приемами рисования, но имея подробное описание изобразительных средств, можно создать рисунок с вполне распознаваемой эмоцией. Это подтвердила практика проведения занятий с художниками и дизайнерами, начиная с первого вузовского курса до курса четвертого. Наблюдается такая

интересная особенность: чем младше курс, тем выше степень узнаваемости отображенного поведения. Это, очевидно, можно объяснить снижением креативности, связанного с возрастным и образовательным развитием схоластического мышления.

С успехом опробован и может найти применение опыт реализации подготовительных операций при создании псевдотрехмерных зрительных образов, в том числе с использованием лентикулярного программного обеспечения. Для хранения в базе данных стереоизображений нами опробуется их анаглифическое представление с последующим разделением на правую и левую составляющие, или же, наоборот, объединение таковых при их поступлении с датчиков.

Следующим этапом работы с контентом базы данных является процесс **сегментации** на зоны изображений рабочего поведенческого фрагмента лица. Зоны взаимозависимы визуально и семантически, правда, несколько отличаются от принятых в FAST П. Экмана. Зон четыре: **Зона 1** – рот и подбородок, **Зона 2** – левый глаз, **Зона 3** – правый глаз и **Зона 4** – лоб.

В базе данных поведенческие фрагменты лица исходно komponуются по поведенческому признаку. Со временем, в ходе дальнейшего экспериментирования с макетом, да и целенаправленно, базы данных будут пополняться множеством не только из основной позиции, а и коллекциями ракурсов, планов и различных атрибутивных элементов поведения (рука у лица, морщины лобные и др.).

Таким образом, в базе данных как бы закреплены и сохранены «тонкости поведения как совокупность технических и нарративных (в изобразительном понимании) приемов» отображения внутреннего состояния предполагаемого объекта наблюдения и, собственно, благодаря этому способствуют репрезентации национальных, возрастных, гендерных и прочих его свойств.

Д. т. н. Ревун М. П., к. т. н. Зинченко В. Ю., Иванов В. И.

Запорожская государственная инженерная академия, Украина

К МОДЕЛИРОВАНИЮ НАГРЕВА МЕТАЛЛА В ПЛАМЕННЫХ ПЕЧАХ КАМЕРНОГО ТИПА

Пламенные термические печи камерного типа получили широкое применение при термической обработке различных по форме и массе слитков, однако большая часть конструкций данных агрегатов является физически устаревшей. В связи с этим основным направлением совершенствования их тепловой работы служит улучшение управления полями температуры, а также движением греющих газов в рабочей камере.

Известно, что температурно-временные режимы для печей данного типа задают как для обеспечения заданной температуры поверхности металла и равномерности распределения в нем температуры, так и достижения теплофизических превращений в металле в процессе его термической обработки. Данные режимы нередко являются многоступенчатыми с ограничением скорости нагрева и охлаждения металла.

В связи с изменением условий внешней теплопередачи в печи нагреваемые слитки по термической массивности находятся в переходной зоне критерия Био $Bi = 0,25 \dots 0,50$, что повышает требования к точности реализации заданных температурно-временных режимов обработки. При работе пламенных печей камерного типа имеются трудности по обеспечению равномерности подвода теплоты к поверхности слитков, так как процесс выравнивания температуры металла происходит при непрерывно изменяющейся величине теплового потока, что связано с необходимостью поддержания постоянной температуры поверхности металла на заданном уровне в период его выдержки.

Для термически тонких тел ($Bi \leq 0,25$) математические модели нагрева, как правило, разрабатывают на основе обыкновенных дифференциальных уравнений теплопроводности в безразмерном виде [1,2] и значения теплофизических параметров металла принимали постоянными, которые в процессе моделирования не уточняют, что снижает ценность полученных результатов.

Попытки учета зависимости теплофизических параметров металла от температуры, а также нестационарности температуры греющей среды, сопровождаются усложнением модели и затруднением решения как прямой, так и обратной задачи теплопроводности.

Аналитическое решение нелинейных задач конвективно-радиационного теплообмена при нестационарной температуре греющей среды представляет существенные сложности. В связи с этим разработан ряд приближенных численных и численно-аналитических методов. Так, задаваясь функцией распределения температуры по сечению металла, уравнение в частных производных приводили к системе обыкновенных дифференциальных уравнений. Однако ввиду нелинейной зависимости теплофизических параметров металла от температуры линейные дифференциальные уравнения использовали для моделирования нагрева металла лишь в узких диапазонах температуры для печей непрерывного действия. Для пламенных термических печей камерного типа с переменным во времени температурным режимом дифференциальные уравнения являются нелинейными и не имеют единственного решения.

В теорию теплопроводности существенный вклад вносили теплотехники-металлурги Г.П. Иванцов, Н.Ю. Тайц Ф.Р., Шкляр и Э.М. Гольдфарб, которые успешно преодолели ряд математических трудностей. И.Д. Семикиным, на основе гипотезы о последовательном вовлечении элементов тела в процесс нагрева, а также конечной скорости распространения теплоты в нем, динамика нагрева металла представлена последовательным включением типовых звеньев транспортного запаздывания или аperiodических звеньев и решали ряд инженерных задач [3].

В теплотехнике широко используют упрощение А. И. Вейника о стабилизации теплового потока в глубине тела независимо от его формы, что позволяет рассчитывать поля температуры для тел произвольной формы, используя решение одномерного уравнения теплопроводности для тел простейшей формы (пластины, цилиндра или шара). При этом вносили определенные поправки на

отличие геометрии исследуемого тела от канонической формы, которые сводились к учету изменения площади его поверхности по сравнению с площадью прототипа, имеющего правильную форму.

Среди первых работ по оптимизации управления тепловой работой печей камерного типа представляют интерес задачи нагрева термически тонких тел с минимальным расходом топлива [4,5], при этом оптимизацию выполняли с использованием упрощенной модели нагрева термически тонкого тела с оценкой теплового состояния металла по температуре, усредненной по его массе.

В работе [6] определяли оптимальный по стоимости топлива режим нагрева металла с использованием двух видов топлива и кислорода, а также решена задача выбора калорийности газообразного топлива.

Оптимальные режимы работы печей по экономическим критериям были разработаны в работах [7; 8].

В задачах оптимизации по времени нагрева получали ступенчатые температурно-временные режимы, то есть релейные законы изменения тепловой нагрузки в полном соответствии с теоремой Фельдбаума о n интервалах управления [9].

При оптимизации управления нагревом металла нередко вводят ограничения не только на качество сжигания газообразного топлива, но и на состав греющих газов. Полагают, что оптимальное содержание кислорода в атмосфере рабочей камеры печи не должно превышать 1,0 % [10]. Кроме того, вводят ограничения на максимальную и минимальную тепловую нагрузку печи с учетом ее производительности, типа горелок, их диапазона регулирования, а также пропускной скорости дымоотводящего тракта.

Следовательно, управление тепловой работой печей данного типа должно предусматривать организацию целенаправленного воздействия на теплообменные процессы, происходящие в газовой среде рабочей камеры печи, ее футеровке и внутри металла, а также в системе «греющие газы – кладка – металл» и его следует осуществлять воздействием на параметры внешнего теплообмена путем изменения тепловой нагрузки печи.

Список использованных источников:

1. Ольшанский В. М. Нагрев термически тонких тел в движущемся слое при нелинейных граничных условиях с учетом потерь теплоты через кладку печи / В. М. Ольшанский, Е. В. Гупало // *Металлургическая теплотехника* : сб. научн. трудов государственной металлургической академии Украины. – Днепропетровск, 1989. – Т. 2. – С. 180–183.
2. Ольшанский В. М. Нагрев термически массивных тел в движущемся слое при нелинейных граничных условиях с учетом потерь теплоты через кладку печи / В. М. Ольшанский, Е. В. Гупало // *Металлургическая теплотехника* : сб. научн. трудов государственной металлургической академии Украины. – Днепропетровск, 1989. – Т. 2. – С. 184–187.
3. Свинолобов Н. П. Инженерная модель в теории теплопроводности в трактовке И. Д. Семикина / Н. П. Свинолобов // *Металлургическая теплотехника* : сб. научн. трудов государственной металлургической академии Украины. – Днепропетровск, 1999. – Т. 2. – С. 226–235.
4. Бровкин Л. А. К выбору оптимальных режимов нагрева / Л. А. Бровкин *Теплообмен в промышленных установках* : темат. сб. трудов. – Иваново : Изд-во ИЭИ, 1973. – Вып. 2. – С. 55–59.
5. Антонов В. И. Математическая модель процесса нагрева слитков под ковку в камерных печах / В. И. Антонов // *Известия Вузов. Черная металлургия*. – 1979. – № 1. – С. 131–134.
6. Ревун М. П. Оптимизация нагрева металла при использовании двух видов топлива и кислорода / М. П. Ревун, В. Н. Погорелов, А. И. Чепрасов // *Известия Вузов. Черная металлургия*. – 1991. – № 1. – С. 79–81.
7. Капустин Л. Э. Программирование нагрева металла по расходу топлива с учетом технологических ограничений / Л. Э. Капустин, Д. Э. Гольдфарб, Г. Н. Сидорин и др. // *Известия Вузов. Черная металлургия*. – 1980. – № 7. – С. 114–118.
8. Гольдфарб Э. М. Оптимальный режим нагрева металла по критерию минимума суммарной стоимости расходуемого топлива и потерь металла на окисление / Э. М. Гольдфарб, В. С. Ибряев // *Известия Вузов. Черная металлургия*. – 1971. – № 12. – С. 144–148.
9. Фельдбаум А. А. Основы теории оптимальных автоматических систем / А. А. Фельдбаум. – М. : Наука, 1966. – 623 с.
10. Самойлович Ю. А. Определение перепада температуры в слое окалины, растущем на поверхности нагреваемой стальной заготовки / Ю. А. Самойлович // *Нагрев и охлаждение стали. Теплотехника слоевых процессов* : сб. научн. трудов Всесоюзного научно-исследовательского института металлургической теплотехники. – М. : Металлургия, 1970. – Вып. 23. – С. 71–81.

Сергеев-Горчинский А. А.

УНК «Институт прикладного системного анализа» НТУУ «КПИ»,

г. Киев, Украина

АВТОМАТИЗАЦИЯ СИНТЕЗА ОПТИМАЛЬНЫХ СИСТЕМ ЦИФРОВОЙ ФИЛЬТРАЦИИ

Введение. Существует класс задач, в которых отсутствует информация об исходном (незашумленном, информационном) сигнале. При таком условии подстройка системы фильтрации осуществляется «вслепую» [1]. Одним из методов «слепой» фильтрации является метод оптимизированного на базе аппроксимации расчета оптимальных параметров систем цифровой фильтрации (СЦФ) «простое скользящее среднее» (ПСС) [2].

Синтез оптимальных СЦФ ПСС. Если значения исходного информационного сигнала неизвестны, можно рассчитать набор оптимальных параметров $\{m\}$ СЦФ ПСС для фильтрации отдельных частотных составляющих зашумленного сигнала в результате выполнения следующих шагов [2]:

1. Выбор значения параметра m ($m \in Z$) для СЦФ ПСС и расчёт отфильтрованных значений для отсчётов $\{m, m+1, m+2, \dots\}$, в соответствии со следующим соотношением [3]:

$$y_{\phi m}[k] = \frac{1}{m_1 + m_2 + 1} \cdot \sum_{i=-m_1}^{m_2} x[k+i], \quad (1)$$

где k – номер отсчёта ($k = \{m_1, m_1+1, m_1+2, \dots, N-1-m_2\}$), $x[k+i]$ – значение зашумленного сигнала, m – параметр СЦФ ПСС ($m = \{2, 3, 4, \dots\}$), $y_{\phi m}[k]$ – значение отфильтрованного сигнала. Значения m_1 и m_2 максимально равные.

2. Выбор интервала аппроксимации n и расчёт аппроксимированных значений для интервалов отчётов $\{\{0, 1, 2, \dots, n-1\}, \{n, n+1, n+2, \dots, 2 \cdot n-1\}, \dots\}$ по методу наименьших квадратов (МНК, Least squares method). Расчёт аппроксимированного значения (условного математического ожидания) с помощью МНК можно выразить следующим соотношением [4]:

$$y_{an}[k_n + i_n] = b_{0n} + b_{1n} \cdot i_n, \quad (2)$$

где

$$b_{1n} = \frac{n \cdot \sum_{i=0}^{n-1} i \cdot x[k_n + i] - \sum_{i=0}^{n-1} i \cdot \sum_{i=0}^{n-1} x[k_n + i]}{n \cdot \sum_{i=0}^{n-1} i^2 - \left(\sum_{i=0}^{n-1} i \right)^2}, \quad (3)$$

$$b_{0n} = \frac{1}{n} \cdot \left(\sum_{i=0}^{n-1} x[k_n + i] - b_{1n} \cdot \sum_{i=0}^{n-1} i \right), \quad (4)$$

где $i = \{0, 1, 2, 3, \dots, n-1\}$ – номер отсчёта, n – интервал аппроксимации (количество отсчётов для которых определено локальное эмпирическое уравнение регрессии, $n = \{2, 3, 4, \dots, N\}$), $x[k]$ – значение зашумленного сигнала, $y_{an}[k]$ – аппроксимированное значение зашумленного сигнала.

3. Расчёт минимизируемой функции среднего абсолютного отклонения (САО) для значений аппроксимированного y_{an} и отфильтрованного $y_{\phi m}$ сигналов определяется следующим соотношением [5]:

$$CAO(\{y_{\phi m}[k]\},\{y_{an}[k]\}) = \frac{\sum_{k=0}^{N-1} |y_{\phi m}[k] - y_{an}[k]|}{N}, \quad (5)$$

где k – номер отсчёта, $y_{\phi m}[k]$ – значение отфильтрованного сигнала, $y_{an}[k]$ – значение аппроксимированного сигнала, $\{y_{\phi m}[k]\}$ – отфильтрованный сигнал, $\{y_{an}[k]\}$ – аппроксимированный сигнал, N – общее количество отсчётов зашумленного сигнала.

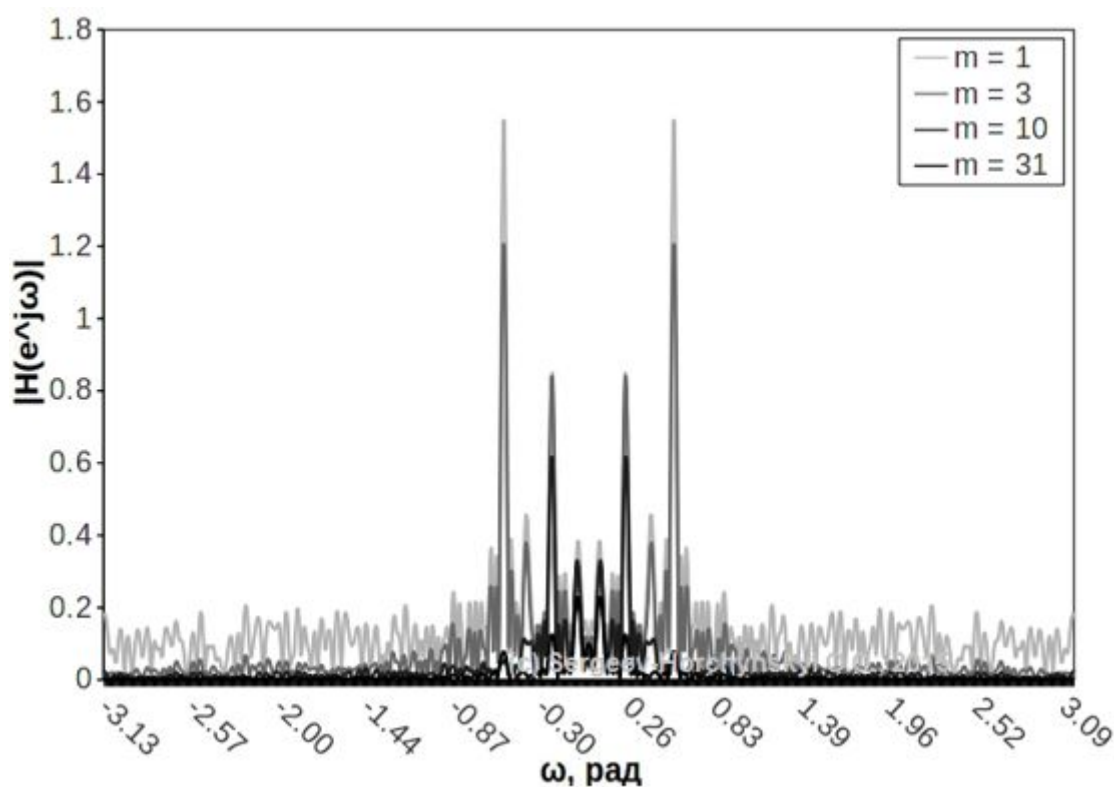

Рис. 1. Значения модулей Фурье-образа частотных составляющих

Фильтрация зашумленного сигнала. Для оценки возможности автоматизированного расчета набора оптимальных СЦФ был сгенерирован сигнал стационарной формы по следующей формуле [6]:

$$x[k] = 0.2 \sin(2\pi(f)k) + \sin(2\pi(3f)k) + 0.5 \cos(2\pi(5f)k) + 1.5 \cos(2\pi(7f)k) + \varepsilon[k], \quad (6)$$

где k – номер отсчета, f – частота сигнала (25 Гц), $x[k]$ – значение зашумленного сигнала, $\varepsilon[k]$ – значение шумовой составляющей.

Кроме информационного сигнала был сгенерирован шум с распределением Гаусса. После комбинирования информационной и шумовой составляющих был сформирован зашумленный сигнал с отношением сигнал-шум (ОСШ) 5 дБ.

Для сформированного зашумленного сигнала был рассчитан набор оптимальных параметров СЦФ ПСС и проведена фильтрация низкочастотных составляющих. Значения модулей Фурье-образа для зашумленного сигнала и отфильтрованных частотных составляющих изображены на рис. 1.

Выводы. При анализе модулей Фурье-образа (рис. 1) установлено, что результаты фильтрации зашумленного сигнала с помощью оптимальных СЦФ сигнала. Из результатов проведенных экспериментов следует, что применение разработанного метода позволяет по локальным минимальным значениям САО автоматизировано определить набор оптимальных параметров m СЦФ ПСС.

Список использованных источников:

1. Cichocki A. Adaptive Blind Signal and Image Processing / A. Cichocki, S. Amari. – UK.: Wiley, 2002. – 500 p.
2. Сергеев-Горчинский А. А. Автоматизированный расчет набора оптимальных систем цифровой фильтрации / А. А. Сергеев-Горчинский // Международная научно-техническая конференция ВОТТП 14. – О., 2015. – 500 с.
3. Oppenheim A. Discrete-Time Signal Processing / A. Oppenheim, R. Schaffer. – USA : Prentice-Hall, 2010. – 1000 p.
4. Бородич С. А. Вводный курс эконометрики : учеб. пособ. / С. А. Бородич. – Мн. : БГУ, 2000. – 400 с.
5. Guadong Xu. Applied Data Mining / Guadong Xu, Yu Zong, Zhenglu Yang. – USA : ECM, 2013. – 800 p.
6. Zehtabian A., Hassanpour H. A Non-destructive Approach for Noise Reduction in Time Domain. – Vol. 6, Num. 1. – UAE: World Applied Sciences Journal, 2009. – 300 p.

К. х. н. Сумарченкова И. А.

ФГБОУ ВО Самарский государственный технический университет,

г. Самара, Российская Федерация

**АНАЛИЗ РИСКА И ПОСЛЕДСТВИЙ АВАРИЙ
ОСНОВНЫХ ПОРАЖАЮЩИХ ФАКТОРОВ БЛОКА
АММИАЧНЫХ КОМПРЕССОРОВ**

Аммиачные компрессоры в настоящее время применяются в различных отраслях промышленности: химической, нефтехимической, пищевой и др. Однако данные установки относятся к объектам повышенной опасности главным образом из-за аммиака, находящегося под высоким давлением и используемого в качестве хладагента. Опасность в случае разгерметизации, как правило рассматривается с двух позиций:

1) относится к веществам малотоксичным (4 класс опасности), но способным вызвать профессиональное заболевание, острое отравление, вплоть до смертельного исхода;

2) смесь аммиака с воздухом является взрывоопасной – предел взрываемости нижний составляет 14 % – верхний 33 % (объема).

Причинами возникновения аварий и аварийных ситуаций могут быть:

- разгерметизация отдельных элементов трубопроводов на линиях подачи аммиака: фланцевых соединений, сварных швов, штуцеров, запорной арматуры, переходников и др.;

- нарушение герметичности оборудования, трубопроводов и арматуры, а так же коррозия и механические повреждения;

- ошибки ремонтно-технологического персонала.

Основные наиболее опасные сценарии возникновения и развития аварий рассмотрены для компрессоров низкого и высокого давления, применяемых на установке депарафинизации масел следующие:

Сценарий С 1. Разгерметизация компрессоров → разлив аммиака → испарение и образование облака топливно-воздушной смеси → взрыв облака топливно-воздушной смеси → пожар.

Сценарий С 2. Разгерметизация компрессоров → разлив аммиака → испарение и образование облака топливно-воздушной смеси → интоксикация персонала.

В случае реализации сценария С 1 источниками воспламенения могут быть постоянные, например, печи, неисправная электропроводка, неисправное электрооборудование, статическое электричество, использование открытого огня или случайные источники – временные огневые работы, работа с неисправным, искрообразующим инструментом, перегрев подшипников компрессоров и электродвигателей и др.

Для сценария С 1 произведен расчет [1]:

- энергетического потенциала взрывоопасности блока – $8,92 \cdot 10^7$ кДж;
- относительного энергетического потенциала взрывоопасности блока – 26,94, что соответствует третьей категории взрывоопасности блока;
- масса парогазовых веществ, участвующих во взрыве составляет 1934 кг;
- радиус полного разрушения зданий и сооружений, смертельное поражение персонала: 13,2 м;
- радиус зоны тяжелых повреждений зданий, подлежащих сносу: 19,1 м;
- радиус зоны средних повреждений зданий (возможно восстановление): 33,3 м;
- радиус зоны повреждения оконных и дверных проёмов, травмирование персонала: 94,6 м;
- радиус зоны частичного разрушение остекления: 189,1 м.

Образовавшаяся ударная волна от взрыва облака топливно-воздушной смеси вызовет разрушение зданий и сооружений, а также термическое поражение персонала.

В случае реализации сценария С2 необходимо определить размеры зоны химического заражения в соответствии с действующей методикой [2].

Размеры зоны:

- порогового поражения ($PCt50=1$ мг·мин/л): $x=900$ м; $y=110$ м;
- смертельного поражения ($LCt50=15$ мг·мин/л): $x=148$ м; $y=19$ м.

Из приведённых расчётов видно, что заражённое облако выйдет за пределы установки и достигнет соседних объектов с последующей интоксикацией персонала. При самых неблагоприятных погодных условиях и непринятия мер по локализации и ликвидации аварии в течении 3-х часов, радиус возможного заражения с пороговой токсодозой может достичь 950 м.

Значение вероятности реализации рассматриваемой исходной аварии за год λ (частота исходного события) определяем на основе статистических данных и нормативных документов [3]. Согласно расчету риск возникновения аварии при разгерметизации компрессора:

- происходящий со взрывом облака топливно-воздушной смеси согласно сценарию С 1 составляет $3,7 \times 10^{-4}$;

- приводящий к интоксикации обслуживающего персонала согласно сценарию С 2 составляет $9,4 \times 10^{-4}$.

Результаты анализа риска аварий свидетельствуют о том, что данный блок находится в зоне жесткого контроля риска.

Данные результаты могут быть использованы при создании ПЛАС и разделов по промышленной безопасности в регламентах и других технических документах.

Список использованных источников:

1. ПБ 09-540-03 Общие правила взрывобезопасности для взрывопожароопасных химических, нефтехимических и нефтеперерабатывающих производств: метод. указ. – Введ. 2003-07-02. – М.: НТУ и ГУП НТЦ «Промышленная безопасность». Утв. Постановлением Госгортехнадзора России от 05.05.2003 № 29. – 2005. – 67 с.
2. РД 03-26-2007 Методические указания по оценке последствий аварийных выбросов опасных веществ: метод. указ. – Введ. 2008-01-25. – М.: НТУ и ГУП НТЦ «Промышленная безопасность». Утв. Приказом Федеральной службы по экологическому, технологическому и атомному надзору от 14.21.2007 № 859. – 2009. – 78 с.
3. РД 03-418-01 Методические указания по проведению риска опасных производственных объектов: метод. указ. – Введ. 2001-01-10. – М.: НТУ и ГУП НТЦ «Промышленная безопасность». Утв. Постановлением Госгортехнадзора России от 10.07.2001 № 30. – 2001. – 17 с.

Д. т. н. Тогобицкая Д. Н., Цюпа Н. А., к. т. н. Степаненко Д. А.

Институт черной металлургии, Украина

МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ ПОГЛОЩЕНИЯ ЩЕЛОЧЕЙ ДОМЕННЫМ ШЛАКОМ С УЧЕТОМ ЕГО ТЕПЛОФИЗИЧЕСКИХ СВОЙСТВ

Шихтовые и технологические условия работы доменных печей Украины обуславливают циркуляцию и накопление в доменных печах большого количества щелочных элементов, часто превышающих критический уровень. Как показывает опыт технологов, безопасная допустимая щелочная нагрузка не должна превышать 2,5–4 кг/т чугуна. Реально, в условиях Украины она может достигать до 14 кг/т чугуна. Превышение в доменной шихте допустимого количества щелочных металлов на одну тонну чугуна вызывает ухудшение работы доменной печи, снижение ее производительности, уменьшение прочности кокса, приводит к подвисаниям шихты, ускорению разрушения кладки печи и образованию настывлей, что приводит к изменению профиля печи, нарушению равномерности распределения шихты и газового потока в рабочем пространстве. В связи с этим актуальными являются вопросы выявления закономерностей поведения щелочей при изменении состава и свойств шлака, как главного фактора удаления их из печи. Проведение количественных балансов щелочей в доменной печи и определение распределения щелочей между шлаком, колошниковым газом и внутренним пространством печи, позволяет выполнить полный контроль над поступлением и выведением щелочей из печи, а также позволяет повысить эффективность проведения промывок [1].

С целью выявления закономерностей о распределении щелочных соединений в доменной печи с помощью программы «Alkalis» проведен баланс щелочей для печи А, объемом 2000 м³ завода Украины. Проведенные исследования показали, что за период июнь-октябрь 2014 года в печь поступает от 2,09 до 2,63 кг/т чугуна Na₂O и от 1,97 до 2,74 кг/т чугуна K₂O. Таким образом щелочная нагрузка для печи составляет в среднем 4,72 кг/т чугуна. Основная масса

щелочей в доменную печь вносится с агломератом и коксом. При этом приход Na_2O с агломератом составляет в среднем 1,55 кг/т чугуна, а K_2O – 0,94 кг/т чугуна, с коксом – 0,76 кг/т Na_2O и 1,39 кг/т K_2O . Такое высокое содержание щелочей в агломерате обусловлено использованием значительной части металлургических отходов при его производстве.

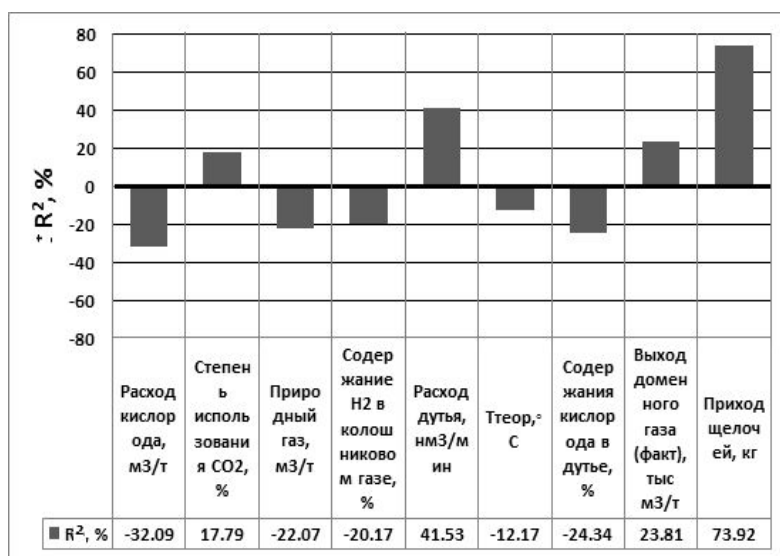
Баланс щелочей печи показывает, что в зависимости от условий плавки со шлаком в среднем уходит 1,45 кг/т Na_2O и 1,56 кг/т K_2O , а с колошниковым газом – 0,107 кг/т Na_2O и 0,215 кг/т K_2O , соответственно в печи остается 0,77 кг/т Na_2O и 0,53 кг/т K_2O . Исходя из проведенного баланса для рассматриваемой печи объемом 2000 м^3 и производством в среднем 3340 тонн чугуна в сутки, накопление составляет 2547 кг Na_2O и 1760 кг K_2O . А это значит, что в среднем за сутки в печи остается циркулировать 4,31 тонн щелочей, или $2,15\text{ кг/м}^3$ печи.

Таким образом, в зависимости от состава шихты и термодинамических условий работы печи, в среднем со шлаком выходит 65,91% щелочей пришедших в печь, с колошниковым газом – 6,84%, остается в печи – 27,25%.

Такой характер распределения щелочных оксидов в доменной печи позволяет сделать вывод о том, что доменный шлак является основным носителем щелочей в доменной печи. Распределение щелочей между шлаком и газовой фазой зависит от термодинамических условий работы доменной печи, поэтому получение данных о влиянии параметров плавки и отдельных компонентов минеральной шихты на разных этапах процесса агрегатного превращения материалов в доменной печи позволяет рассмотреть качественную и количественную стороны процессов адсорбции и десорбции щелочных оксидов шлаком. Выявление наиболее значимых параметров при ведении плавки с целью максимального вывода щелочей со шлаком, позволяет эффективно управлять процессом доменной плавки.

Как показали исследования, проведенные для печи (рис. 1), основными параметрами доменной плавки, влияющими на вынос щелочей с доменным шлаком являются: приход щелочей с шихтовыми материалами и коксом, расход кислорода, расход дутья, содержание кислорода в дутье, степень использования CO_2 ,

теоретическая температура горения, выход доменного газа и расход природного газа.

Рис. 1. Влияние параметров плавки на вынос щелочей доменным шлаком
(знак «+» или «-» при R^2 свидетельствует о прямой (+) или обратной (-) связи параметра с содержанием щелочей в шлаке)

Из рис. 1 следует, что помимо шихтовых условий доменной плавки, характеризующих в первую очередь приход щелочей в доменную печь, определяющими также являются параметры технологического режима доменной плавки, которые определяют тепловое состояние доменной печи, кинетику и механизм процессов плавления и восстановления железорудных материалов, агрегатных и фазовых изменений шихтовых материалов и др.

Специалистами НЛМК были рассмотрены шлаковый и тепловой режимы плавки, газодинамический режим и приход щелочей в качестве факторов, влияющих на вынос щелочей из доменной печи [2]. Шлаковый режим, который при относительно стабильном сырье определяется главным образом основностью, в значительной мере связан с нагревом горна. Чем выше содержание кремния в чугуна, тем меньше SiO_2 в шлаке и больше отношение CaO/SiO_2 . Повышение основности шлака приводит к уменьшению содержания $Na_2O + K_2O$ в выпускаемом шлаке, увеличению количества щелочных соединений в циркуляционном контуре и невязки баланса. Авторами [2] отмечено, что одновременно

с повышением нагрева печей и ростом основности шлака происходит увеличение массы щелочных соединений, удаляемых с газом и колошниковой пылью, так как в доменных печах действует саморегулирующийся контур щелочных соединений.

Характер поведения щелочных соединений в доменной печи во многом, если не в основном, определяется ее тепловым состоянием. Сравнительно низкие температуры кипения и парообразования щелочных соединений (700–1200 °С) обуславливают их высокую активность в ходе доменной плавки. С другой стороны, активизировать процесс удаления щелочей со шлаком можно за счет снижения их газификации в горне доменной печи. Добиваются этого снижением физического и химического нагрева горна. Многие исследователи, в частности А. Д. Готлиб [3], С. Л. Ярошевский [4] отмечают, что химический состав и температура чугуна и шлака на выпуске являются комплексными показателями нагрева горна доменной печи, отражающие тепловой режим печи за определенный промежуток времени.

Как отмечено в работе [4] оперативный технологический контроль за работой печи может быть существенно улучшен при использовании температуры продуктов плавки (температуры чугуна и шлака) на выпуске в качестве прямого и количественного показателя нагрева горна доменной печи. Как известно, температура относится к интенсивным величинам и не зависит от массы системы, что не позволяет в полной мере судить о тепловых характеристиках чугуна и шлака на выпуске из доменной печи. В этой связи наиболее информативными будут показатели, характеризующие теплофизические свойства шлакового расплава на выпуске – энтальпия и удельная теплоемкость, которые зависят от химического состава шлака и температуры его расплава.

Информационной основой для анализа экспериментальных данных о теплофизических свойствах (энтальпии и теплоемкости) расплавов доменных шлаков послужила созданная в Институте черной металлургии им. З. И. Некрасова НАН Украины (ИЧМ НАНУ) база экспериментальных физико-химических данных о свойствах шлаковых расплавов «Шлак» в рамках банка данных «Металлургия» [5; 6] ориентирована на удовлетворение информационных нужд

теоретической и прикладной металлургии [7; 8], которая в течение более 20 лет находится в стадии постоянной эксплуатации и активного пополнения новыми экспериментальными данными.

На основе имеющихся данных в базе данных «Шлак», выполнен анализ экспериментальных данных удельной теплоемкости и энтальпии доменных шлаков [9] в диапазоне содержания основных химических компонентов (мас. %): CaO-46,3÷50,5; SiO₂-36,5÷39,2; Al₂O₃-6,9÷8; MgO-3,8÷4,1; FeO-0,19÷0,37; MnO-0,15÷0,46; S-1,9÷2,12; CaO/SiO₂- 1,18÷1,38, и температуры шлаковых расплавов 1110÷1550°C и установлена связь удельной теплоемкости (Cp) и энтальпии (ΔH) доменных шлаков с их химическим составом, выраженным через физико-химический параметр Δe – химическая активность шлакового расплава (химический эквивалент) [10] с учетом температуры шлакового расплава (R²=0,9):

$$(\Delta H, C_p) = f(\Delta e, T). \quad (1)$$

Полученные уравнения (1) позволяют определить количество тепловой энергии шлакового расплава на выпуске из доменной печи при заданном его составе и температуре. Предложенные модели для определения удельной теплоемкости и энтальпии шлакового расплава включены в состав системы контроля и управления шлаковым режимом доменной плавки «Шлак» [11]. Видеокадр работы подсистемы представлен на рис. 2.

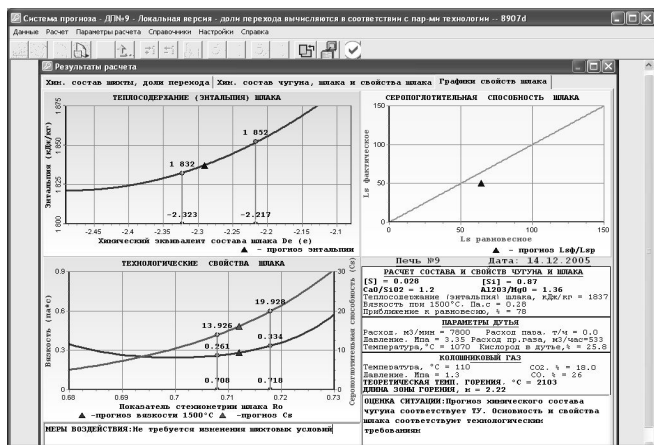

Рис. 2. Оценка технологической ситуации в системе контроля и управления шлаковым режимом доменной плавки

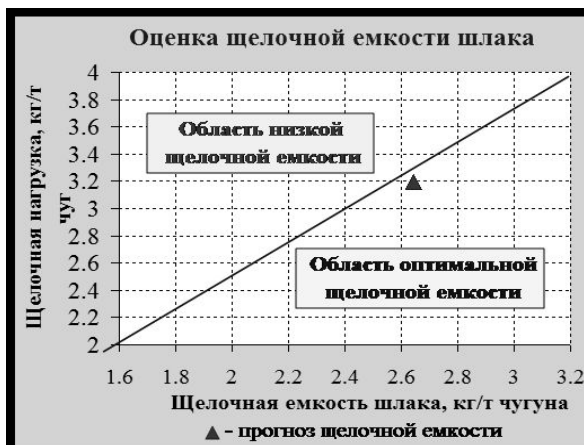
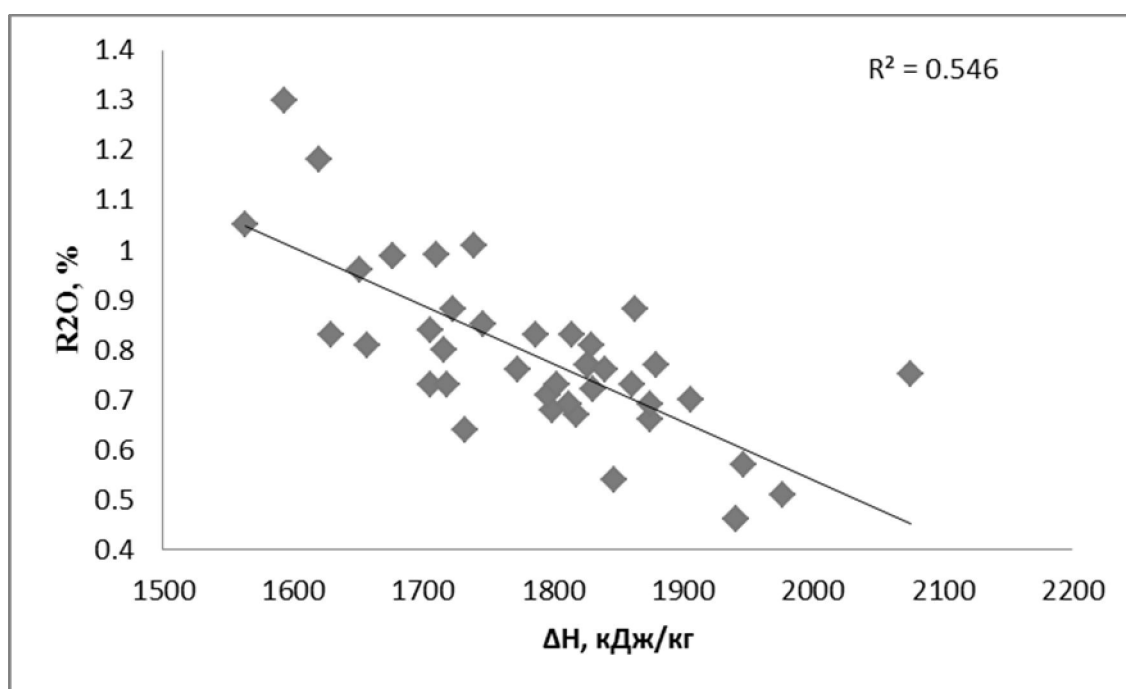

Рис. 3. Видеокадр работы подсистемы «Шлак» – «Оценка щелочной емкости шлака»

При выдаче рекомендаций для повышения щелочной емкости шлакового расплава система «Шлак» основывается на результатах оценки щелочной емкости шлакового расплава [12] рис. 3 и установленной зависимости содержания щелочей в доменном шлаке и энтальпии их расплавов при температуре 1500° С (рис. 4). Установленная связь на рис. 4 соответствует общепринятым представлениям о влиянии роли шлакового расплава, а именно его химического состава и температуры, определяющих его теплофизические свойства на процесс удаления щелочей из доменной печи.

Рис. 4. Связь содержания оксидов щелочных металлов (R_2O) в шлаке с энтальпией их расплавов (ΔH) при температуре 1500 °С

В работе обоснована актуальность исследований поведения щелочных соединений в доменной печи и закономерностей их распределения между продуктами плавки и внутренним пространством печи. Выявлены закономерности влияния показателей дутьевого режима на содержание оксидов калия и натрия в конечном шлаке. Определено, что для условий работы кокретной печи объемом 2000 м³ при щелочной нагрузке 4,72 кг/т чугуна в среднем со шлаком выходит 65,91% щелочных соединений пришедших в печь, с колошниковым газом – 6,84%, остается в печи – 27,25%.

Установлена связь энтальпии и удельной теплоемкости доменных шлаков с их химическим составом выраженным через физико-химические параметры ρ – показатель стехиометрии системы, равный отношению чисел катионов к числу анионов и Δe – химическую активность шлакового расплава (химический эквивалент) с учетом температуры их расплавов и предложены соответствующие модели. Установлена взаимозависимость содержания щелочей в доменном шлаке и энтальпии их расплавов при температуре 1500°C.

Список использованных источников:

1. Циватая Н. А. Анализ поведения щелочей в доменной печи / Н. А. Циватая // *Фундаментальные и прикладные проблемы черной металлургии*. – 2014. – № 29. – С. 90–101.
2. Курунов И.Ф. Анализ поведения щелочей в доменной печи / И. Ф. Курунов, В. Н. Титов и др. // *Металлург*. – 2009. – № 9. – С. 34–39.
3. Готлиб А. Д. Доменный процесс / А. Д. Готлиб. – М. : Металлургия, 1966. – 503 с.
4. Ярошевский С. Л. Контроль теплового состояния горна доменной печи / С. Л. Ярошевский, Я. С. Гайворонский, Н. Н. Попов. – К. : Техніка, 1968. – 184 с.
5. Жмойдин Г. И. Проблема информационного обеспечения теоретической и прикладной металлургии / Г. И. Жмойдин, Д. Н. Тогобицкая // *Металлы*. – 1991. – № 3. – С. 218–221.
6. Тогобицкая Д. Н. Оптимизация металлургических технологий и концепция создания информационно-интеллектуальных систем / Д. Н. Тогобицкая, А. Ф. Хамхотко, Ю. М. Лихачев // *Сб. «Фундаментальные и прикладные проблемы металлургии»*. – К. : Наукова думка, 1995. – С. 242–249.
7. Приходько Э. В. Базы физико-химических и технологических данных для создания информационных технологий в металлургии / Э. В. Приходько, Д. Н. Тогобицкая // *Металлургическая и горнорудная промышленность*. – 1999. – № 3. – С. 17–21.
8. Інформаційно-аналітична система для дослідження кристалізаційної здатності металургійних шлаків / Тогобицька Д. М., Степаненко Д. О., Хамхотко А. Ф., Лихачов Ю. М. // *Системні технології : Регіональний міжвузівський збірник наукових праць*. – Дніпропетровськ, 2010. – Вип. 2 (67). – С. 74–80.
9. Гаврилко С. А. Исследование теплофизических свойств доменных шлаков и передельных чугунов / С. А. Гаврилко, Ю. В. Моисейко, С. А. Черепанов [и др.] // *Металургія (Наукові праці ЗДІА)*. – Запоріжжя : ЗДІА, 2006. – Вип. 13. – С. 106–112.
10. Приходько Э. В. Металлохимия многокомпонентных систем / Э. В. Приходько – М. : Металлургия, 1995. – 320 с.
11. Интеллектуальная система принятия решений в задачах выбора рационального состава доменной шихты / Тогобицкая Д. Н., Белькова А. И., Степаненко Д. А., Гринько А. Ю., Циватая Н. А., Скачко А. С. // *Фундаментальные и прикладные проблемы черной металлургии*. – 2014. – № 28. – С. 81–93.
12. Циватая Н. А. Оценка щелочной емкости доменного шлака / Н. А. Циватая, Д. Н. Тогобицкая // *Материалы IV МНПК «Инновации в металлостроении и металлургии»*. – Екатеринбург, 2014. – С. 251–254.

Атрощенко Т. О.

Мукачівський державний університет, Україна

**РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ
МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ**

У сучасних умовах мета полягає у визначенні невідкладних і перспективних заходів щодо реалізації основних напрямів модернізації системи освіти з урахуванням вимог сучасного інформаційно-технічного суспільства, забезпечення економічних та соціальних гарантій професійної самореалізації педагогічних працівників та утвердження їхнього високого статусу в суспільстві. Новий етап розвитку цивілізації, посилення інтеграційних процесів істотно змінюють наші уявлення про мету і цінності освіти, процес формування людської особистості, актуалізують проблеми екологічного, полікультурного виховання.

Досягнення цієї мети передбачається шляхом вирішення таких основних завдань:

- оптимізація кадрового забезпечення навчальних закладів;
- модернізація системи підготовки педагогічних працівників;
- оновлення змісту і форм професійної діяльності педагогічних працівників, удосконалення післядипломної освіти;
- підвищення ролі вчителя у формуванні громадянського суспільства;
- поглиблення міжнародного співробітництва у сфері новітніх педагогічних технологій та розширення співпраці з діаспорою.

Педагог – одна з найважливіших професій сучасного суспільства. Саме вихователь, учитель є тим першим представником суспільства, який делегує в духовний світ особистості його (суспільства) наукові знання, світоглядні цінності, культуру. На сучасному етапі розвитку незалежної України можна виділити ряд чинників, що детермінують процес підготовки педагога.

Найважливішим з них є історичні, соціально-економічні, соціально-політичні та географічні. Їх значення включає такі елементи системи педагогічної освіти: організацію й управління, систему навчальних закладів, вимоги до контингенту викладачів і студентів, змісту підготовки, методів і форм роботи.

Мета виховання культури міжнаціонального спілкування в наші дні, його, так би мовити, імператив – усвідомлення всіма людьми зростаючої відповідальності за стан міжнаціональних відносин, гострої необхідності подолати небезпечні для долі країни тенденції і явища, прищеплення вміння наполегливо і послідовно боротися за задоволення інтересів усіх народів, являючи те спільне, що їх об'єднувало і об'єднує, з тим, щоб їх рівність не обмежувалася лише конституційним рядком. Ключовим напрямом тут має стати виховання довіри до громадян різних національностей, духу розсудливості, громадянської зрілості і знову-таки відповідальності.

Новий етап розвитку цивілізації, посилення інтеграційних процесів істотно змінюють наші уявлення про мету і цінності освіти, процес формування людської особистості, актуалізують проблеми екологічного, полікультурного виховання.

За останні роки в Україні багато робиться для поліпшення кадрового забезпечення навчально-виховного процесу закладів освіти. Щоб розв'язати складні проблеми розбудови освіти, потрібен педагог, який володіє вмінням інтегрувати психологічні, педагогічні, дидактичні та методичні знання. Успішна професійно-педагогічна освіта майбутніх педагогів можлива тільки в її функціонуванні як єдиної педагогічної системи, окремими елементами якої є педагогічна, методична, соціально-економічна, загальнокультурна, спеціальна освіта.

Специфіка педагогічної діяльності вимагає від педагога гнучкої орієнтації у наукових основах професії вчителя-вихователя, усвідомлення нових знань, вміння розв'язувати їх швидко і на високому рівні.

Підготовка сучасних професіоналів – відповідальний і багатоплановий процес, що має ґрунтуватися на кращих здобутках світової та вітчизняної психолого-педагогічної науки. Одним із принципів цієї підготовки є принцип духовності.

У сучасних науково-психологічних дослідженнях духовність визначається важливою складовою професіоналізму. Вимоги до професіонала розглядаються не тільки з точки зору його професійних вмінь та навичок, але, перш за все, з точки зору сформованості особистісних якостей, необхідних для виконання специфічних вимог обраної спеціальності.

Орієнтація на культуру учасників навчального діалогу виявляється в таких тенденціях сучасних освітніх закладів, як: гуманістична і гуманітарна спрямованість освіти, особиста зверненість, створення учням реальних стартових можливостей для життєвого самовизначення. Діалог постає в якості способу подолання ряду антиномій процесу учіння: між професійною підготовкою і гармонійним розвитком, самостійністю і керівництвом, репродукцією і творчістю.

Уміння вибудувати діалог відповідно до дидактичних цілей навчального заняття – показник рівня професіоналізму педагога, його педагогічної майстерності.

Різним людям притаманні неоднакові здібності до спілкування. У кожної людини, незалежно від її рівня розвитку, віку, статі, класової приналежності, національності, психологічного типу, ці здібності виникають ще до будь-якого культурного впливу. Пізніше вони розвиваються у взаємодії з трьома основними факторами – тілом людини, оточенням і духом часу – і передаються через релігію, культуру, батьків та культурні інститути (суспільство, навчально-виховні заклади, тощо).

Кожний народ (клас, етнічна чи культурна група) має свої специфічні правила і традиції, зумовлені національною історією, психологією, політичним устроєм, культурою. Ці психосоціальні норми і правила – дійовий засіб організації людської життєдіяльності. Їх додержання, що визначається певними моральними установками суб'єктів спілкування, сприяє полегшенню і поліпшенню взаємин між людьми.

Аналіз сучасного стану розвитку культури міжнаціонального спілкування засвідчує необхідність поглибленого дослідження її психолого-педагогічних основ, якими є: психологічні аспекти культури міжнаціонального спілкування

як комунікаційного процесу; психологічна суть формування свідомості і само-свідомості особистості; культурологічний зміст цілісного педагогічного процесу; сучасні підходи до виховання, обґрунтування шляхів їх здійснення в педагогічній теорії.

Виховати культуру міжнаціонального спілкування – це означає робити все, щоб не потрапити в полон культурного провінціалізму, щоб розвивати інтелект, потенціал нації, національну самобутність народу, почуття соціальної відповідальності перед іншими націями та народностями. Причому слід доводити до свідомості студентської молоді, що важливим елементом національної культури є звичаї та традиції у відносинах української нації з іншими націями та етносами, тобто – власне міжнаціональні відносини.

Отже, професійно-значущими властивостями особистості майбутнього педагога, необхідними для розвитку культури міжнаціонального спілкування, вважаємо:

I. Інтелектуальні параметри. Мислення: гнучкість, варіативність, самостійність, критичність, дивергентність, продуктивність; ерудиція, увага, уява; хороша пам'ять; дотепність; мовленнєва культура.

II. Професійно-спрямовані параметри: любов до дітей; любов до професії; відданість професії; відповідальність; обов'язок; чесність; тактовність; ввічливість; інтерпретація.

III. Соціально-психологічні якості: повага до людини; комунікативність; доброзичливість; милосердя; справедливість; альтруїзм; емпатійність.

IV. Індивідуально-психологічні якості: стриманість; вимогливість; врівноваженість; спостережливість; толерантність; воля; готовність до самовдосконалення.

Поливяна О. В.

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Для досягнення комунікативної компетенції – комунікативних умінь, сформованих на основі мовних знань, навичок і вмінь, – викладач іноземної мови використовує новітні методи навчання, що поєднують комунікативні та пізнавальні цілі. Інноваційні методи навчання іноземних мов, які базуються на гуманістичному підході, спрямовані на розвиток і самовдосконалення особистості, на розкриття її резервних можливостей і творчого потенціалу, створюють передумови для ефективного поліпшення навчального процесу у вищих навчальних закладах. Основними принципами сучасних методів є: рух від цілого до окремого, орієнтація занять на учня, цілеспрямованість та змістовність занять, їх спрямованість на досягнення соціальної взаємодії за наявності віри у викладача в успіх своїх учнів, інтеграція мови та засвоєння її за допомогою знань з інших галузей наук. Студенти навчаються спілкування у процесі самого спілкування на заняттях. Відповідно, більше уваги має приділятися розвитку уваги, вмінню слухати тексти іноземною мовою і вмінню правильно висловлюватися цією мовою. Отже, неодмінною складовою учбового процесу вважається реалізація цих умінь за допомогою інноваційних технологій.

Інноваційні технології передбачають:

1) інтерактивні методи викладання – відмову від авторитарного стилю викладання; орієнтацію на особисті якості студента; розвиток таких форм навчання, як діалог та полілог; розуміння іншомовної комунікації як спонукання партнера до діяльності мовленнєвого та немовленнєвого порядку; розгляд знань як сукупності навичок, що актуалізуються у системі діяльності студента; розвиток зацікавленості студентів у здобутті знань; оцінювання; самооцінювання;

2) використання технічних засобів навчання (комп'ютерних та мультимедійних, мережі Internet) для самовдосконалення, контролю знань, зберігання

і використання навчальних матеріалів (планів занять, граматичних довідників, словників різних типів тощо);

3) використання нетрадиційних методик навчання.

У системі інтерактивного навчання виділяють такі основні принципи методики співробітництва:

1) позитивна взаємозалежність – група досягає успіху за умови гарного виконання завдань кожним студентом;

2) індивідуальна відповідальність – працюючи в групі, кожен студент виконує своє завдання, відмінне від інших;

3) однакова участь – кожному студенту надається однаковий за обсягом час для ведення бесіди або завершення завдання;

4) одночасна взаємодія – коли всі студенти залучені до роботи.

2. Доцільність технічних засобів навчання.

На сьогодні впровадження комп'ютеризації у навчальний процес здійснюється за різними напрямками, які орієнтовані на інформаційну підтримку процесу викладання. Комп'ютеризоване навчання на уроках англійської мови реалізується на таких принципах як:

– індивідуалізація (можливість персонально працювати з кожним студентом, враховуючи його здібності, рівень знань, умінь та навичок);

– диференціація (можна обирати та пропонувати студентам необхідні варіанти навчальних завдань, певної складності й кількості та у такій послідовності, що відповідає їхнім пізнавальним можливостям, рівню знань та умінь);

– інтенсифікація (наявні різні засоби презентації навчального матеріалу, його структурування з широким залученням інтерактивних видів і форм робіт).

Серед головних дидактичних функцій, що можуть бути реалізовані за допомогою комп'ютерних технологій треба зазначити такі:

– пізнавальна;

– розвиваюча;

– тренувальна;

- діагностична;
- комунікативна;

3. Ефективність використання нетрадиційних методик навчання при навчанні англійській мові.

Досвід педагогічної праці доводить, що впровадження у навчально-виховний процес нетрадиційних підходів до навчання англійській мові пов'язане з перенесенням акценту викладання на цілеспрямоване навчання, тобто на визначення структури і змісту навчально-пізнавальної діяльності студентів. Планувати заняття з іноземної мови необхідно так, щоб студент мав можливість самостійного пошуку в набутті нових знань, у розв'язанні питань проблемного характеру. Нетрадиційні форми уроку англійської мови реалізуються, як правило, після вивчення будь-якої теми чи кілька тем, виконуючи функції навчального контролю. Такі уроки проходять в незвичайній, нетрадиційній обстановці. Подібна зміна звичної обстановки доцільна, оскільки вона створює атмосферу свята при підведенні підсумків виконаної роботи, знімає психологічний бар'єр, що виникає в традиційних умовах через страх зробити помилку.

Таким чином, можна зробити висновки, що впровадження інформаційних та комунікативних технологій, а також використання нетрадиційних методів навчання дозволяють викладачам якісно змінити зміст, структуру та організаційні форми навчання. Основною метою інноваційних технологій в освіті є посилення інтелектуальних можливостей студентів в інформаційному суспільстві, а також індивідуалізація процесу навчання і підвищення його якості на всіх ступенях навчального процесу.

Равлюк Н. В.

Чернівецька ЗОШ I-III ступенів №16, Україна

**РОЛЬ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ХАРАКТЕРУ ДИТИНИ:
АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ**

Актуальність дослідження окресленої проблеми пояснюється вимогою часу, а необхідність – повнотою і глибиною вражень авторки від власної педагогічної співпраці з сучасними батьками учнів початкової школи.

Про важливість родинного виховного середовища підкреслюється в українському законодавстві. Зокрема, у Концепції сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012–2021 роки наголошується на тому, що «сучасна сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини, забезпечити їй належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального і духовного розвитку» [6]. І це закономірно, адже побудувати повноцінну національну школу без активної участі й підтримки сім'ї неможливо.

Аналіз наукової літератури виявив значний доробок вітчизняних учених, які досліджували: загальні питання сімейного виховання (О. Вишневський, В. Кравець, А. Кузьмінський, А. Марушкевич, В. Омеляненко та ін.); роль батьків у вихованні особистості (І. Бартошевський, І. Врецьона, О. Іванчук, О. Максимович, В. Постовий); вплив сім'ї на формування характеру дитини (О. Гордійчук, Є. Сарапулова, І. Хільковець та ін.).

Мета публікації полягає в розкритті поглядів вчених щодо ролі сім'ї у формуванні характеру дитини.

За педагогічним словником С. Гончаренка «*характер*» – це сукупність відносно сталих індивідуальних психічних рис людини, що виявляються в її поведінці і діяльності, ставленні до суспільства, колективу, самої себе [2, с. 280]. Закономірностями виявлення характеру й формування характеру займається наука характерологія. Як така галузь дослідження, характерологія розвинулася головним чином у німецькій психології першої половини ХХ століття.

Аналіз джерельної бази свідчить про те, що науковий інтерес до проблеми сімейного виховання загалом, а формування характеру дитини зокрема,

з'явився ще разом з виникненням філософської думки. Зокрема, загальні питання про характер та його виховання обговорювалися ще в Древній Греції Сократом, Аристотелем, Платоном, Демокритом. Яскраві судження про природу дитини, шляхи і засоби її виховання залишили мислителі епохи Середньовіччя та Відродження.

Думки гуманістів надалі були підтримані педагогами подальших століть. Одним із перших, роль сімейного виховання в процесі становлення особистості дитини, підкреслював Я.-А. Коменський. Педагог обґрунтував взаємозв'язок між формуванням особистості дитини та її психічним розвитком, який виявляється в здатності дитини до пізнання оточуючого світу. За його твердженням «людина народилася здатною для доброчинності, необмеженої любові до Бога... і коріння цих трьох здібностей існують у ній з такою ж безсумнівною, як і коріння у кожного дерева» [5, с. 203].

Великий гуманіст, автор ідея вільного виховання особистості, Ж. Ж. Руссо рекомендував батькам «поволі діяти на дітей, керувати ними, не пригнічуючи волю і не застосовувати заходів прямого примусу, і, разом з тим, проявляти наполегливість, вимогливість, не поспішати з задоволенням небажаних і нав'язаних дитячих прохань» [7, с. 67]. Першочерговість виховання добрих почуттів у дітей автор вбачав у «вихованні серця». Цьому сприяють спостереження дітей за картинами людського горя, злиднів, страждань (але, щоб ці картини не були надмірними) тощо. Вчений наголошував, що виховання серця досягається не повчанням, а головним чином добрими прикладами батьків. Він закликав також дбати про вироблення добрих міркувань та намірів, розвиток волі дитини засобами та вправами, які використовуються в постійній діяльності, бо добрі справи – допомога бідним, захист знедолених [7, с. 71].

Особливий інтерес до навчання та виховання дитини в сім'ї становлять ідеї Й. Г. Песталоцці. Важливу роль у він надавав матері, якій «природа вклала в серце... першу і найсуттєвішу турботу про збереження спокою дитини. Водночас коло людської любові і людської віри дитини дедалі розширюється, бо кого любить мати, того любить і дитя [9, с. 134]. Педагог був переконаний,

що ефективно впливають на розум, серце, тіло й душу дитини, навколишня природа, домашній побут, держава і церква. Однак саме батьки – основне ядро виховного впливу на дітей.

Високу оцінку родинному вихованню у процесі становлення характеру особистості надавав Г. Сковорода, акцентуючи увагу на навчанні вдячності. На його думку, «у дитини треба розвивати добре серце, виробляти навички трудового служіння суспільству, і припиняти прояви жадібності до багатства, що впливають на її характер» [10, с. 134–135].

Значну увагу проблемі батьківської відповідальності за виховання характеру дитини перед суспільством приділив О. Духнович. У своїх наукових працях він наголошував: «Дай синові своєму здоровий розум, дай йому добрий звичай, дай йому добру волю – і ти вже дав йому багатство» [4, с. 43].

Відомий класик педагогіки К. Ушинський вважав сім'ю джерелом матеріальної та емоційної підтримки, необхідної для розвитку її членів, особливо дітей, а також засобом збереження і передачі культурних цінностей від покоління до покоління. Родинне виховання педагог розглядав, як громадянський обов'язок кожного члена суспільства [13, с. 48].

Проблема сімейного виховання є однією з найвагоміших ланок педагогічного доробку А. Макаренка. Результати своїх багаторічних спостережень вчений виклав у «Книзі для батьків» та «Лекціях про виховання дітей». Авторитет батьків А. Макаренко вважав необхідною умовою успішного сімейного виховання. Виховний потенціал авторитету полягає, за словами педагога, в тому, що він не потребує жодних доказів і приймається як незаперечне достоїнство старшого, як його сила й цінність, видима дитячим оком [8, с. 354].

В. Сухомлинський взагалі вважав, що Батьківщина починається із сім'ї, бо найважливіші якості особистості зароджуються саме в ній. «Діти – писав він – продовження не тільки нашого роду, а й нашого соціального ладу, наших завоювань і благородних намірів. І від того, які духовні цінності візьме від нас молодь, залежатиме майбутнє нашого народу і суспільства» [12, с. 234]. Вчений звертав увагу на таку важливу особливість психіки дитини – чим молодший її вік,

тим вразливіша, сприятливіша вона до виховного впливу, тим легше пробудити в ній благородні почуття, виховати чи перевиховати.

Один із теоретиків українського родинного виховання М. Стельмахович, серед усіх напрямів виховання наголошував на вагомому потенціалі родинного. У підручнику «Українська родинна педагогіка» та в ряді статей він зазначав: «Традиційне українське родинне виховання – це історично сформована, відшліфована через безперервне застосування впродовж багатьох віків у середовищі українців педагогічна система поглядів, ідеалів та засобів батьківсько-материнського впливу на дітей, спрямованих на формування життєдіяльних особистостей, забезпечення розвитку духовної єдності, наступності, спадкоємності поколінь і безсмертя нації» [11, с. 12].

Сучасний український дослідник української педагогіки О.Вишневський визначив кодекс вартостей сучасного національного виховання, серед яких є сімейні. Педагог переконує, що «стосунки в українській родині повинні будуватися на визнанні християнських сімейних чеснот, серед яких є і залишається подружня вірність і готовність піклуватися один про одного до смерті, опіка над дітьми, над батьками і старшими в сім'ї, взаємна повага і любов батьків, гармонія стосунків поколінь, спільність духовних інтересів членів сім'ї; пошана до свого роду, могил предків; працьовитість, гостинність, дотримання звичаїв; відкритість щодо суспільного життя; багатодітність тощо» [2, с. 4].

Висновки. Таким чином, аналіз джерельної бази дозволяє визначити основні фактори формування характеру особистості у сім'ї. Серед них:

- мікроклімат сім'ї;
- родинне оточення;
- коло інтересів батьків;
- рівень міжособистісних сімейних відносин;
- ставлення батьків до школи.

Як бачимо, можливості сімейного виховання у формуванні характеру дитини певною мірою унікальні і незмінні. Однак, якщо в ньому допущені якісь

прогалини чи помилки в окресленому напрямку, виправити їх буде надзвичайно важко.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у виокремленні визначальних умов формування характеру молодшого школяра у сім'ї та оптимальних методів сімейного вихованого впливу на сучасних дітей.

Список використаних джерел:

1. Вишневський О. Сучасне українське виховання / О. Вишневський. – Л., 1996. – 132 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Гордійчук О. Є. Вплив сім'ї на формування характеру дитини / Бесіди з батьками молодших школярів / автор-упоряд. О. Є. Гордійчук. – К. : Шкільний світ, 2010. – С. 45–56.
4. Духнович О. В. Вибране / О. В. Духнович. – П., 1963. – 430 с.
5. Коменський Я. А. Материнська школа / Я. А. Коменський // Избр. пед. соч. : в 2-х т. – М., 1992. – Т. 1. – С. 201–241.
6. Концепції сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : nvklochachi.at.ua/kontseptsiya_shasluva_roduna
7. Левківський М. В. Історія педагогіки : підруч. / М. В. Левківський. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 360 с.
8. Макаренко А. С. Лекції про виховання / А. С. Макаренко // Твори : у 7 т. – К. : Рад. шк., 1954. – С. 335–395.
9. Родинна педагогіка : навч.-метод. посіб. / А. А. Марушкевич, В. Г. Постовий та ін. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2002. – 216 с.
10. Сковорода Г. Твори в двох томах / Г. Сковорода. – К. : Вид-во АНУРСР, 1961. – Т. 1. – 271 с.
11. Стельмахович М. І. Українська родинна педагогіка / М. І. Стельмахович. – К., 1997. – 312 с.
12. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка / В. Сухомлинський. – К., 1978. – 487 с.
13. Ушинський К. Д. Про сімейне виховання / К. Д. Ушинський. – К. : Рад. шк., 1974. – 150 с.

К. психол. н. Іванова В. В., Запорожану М. І.

Мукачівський державний університет, Україна

ФОРМУВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ ЯК ВАЖЛИВОЇ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Ранній вік – це час, коли закладаються основи фізичного, психічного, особистісного розвитку людини. Втрати, допущені в цей період, непоправні в повній мірі в подальшому житті. Це ґрунтовно накладає особливу відповідальність на дорослих за долю зростаючої людини.

Формування гармонійно розвиненої особистості, виховання її соціальної спрямованості являє собою важливу задачу дитячої психології і дошкільної педагогіки. Тому багато вітчизняних та зарубіжних педагогів, психологів займаються дослідженнями особистості і розробкою шляхів її формування. Дослідженнями особистості в різних аспектах займались: Л. С. Виготський, О. М. Леонт'єв, Д. Б. Ельконін, Л. І. Божович, М. С. Каган та ін. Розвиток самостійності, як одного з критеріїв ініціативи, досліджували Г. М. Годіна, З. В. Єлісеєва.

У визначенні Л. І. Божович «Особистість – це людина, яка досягла певного, досить високого рівня свого психічного розвитку». З цього визначення ми можемо зробити висновок про те, що людина, розвиваючись як особистість, не підкоряється безпосередньому впливу навколишнього середовища.

Стверджуючи себе як особистість, людина перебуває в постійному саморозвитку. Підкреслюючи момент саморуху у розвитку особистості, О. М. Леонт'єв звертав увагу, що особистість – це не результат прямого впливу зовнішніх обставин, людської спільноти «... вона виступає тим, що людина робить із себе, стверджуючи своє людське життя».

Таким чином, головна мета розвитку особистості – можливо більш повна реалізація людиною самої себе, своїх здібностей і можливостей, можливо більш повне самовираження і саморозкриття. Тому активність, ініціативність, прагнення до самореалізації – сутнісні характеристики особистості. Зміст поняття «особистість» у вітчизняній психології базується на принципі цілісності особистості, сформованому Л. С. Виготським, як принципі єдності афекту та інтелекту. Подальша конкретизація цього принципу зажадала введення третьої, опосередкованої ланки, а саме – вольової сфери особистості. «Воля, як вища психічна функція, виступає в ролі основи, що забезпечує взаємозв'язок і органічну єдність емоційної та інтелектуальної сфери психіки. Відмінною характеристикою самої волі виступає те, що вона носить характер осмисленої ініціативи, тобто вольовому акту властиві функції осмислення і спонукання дії» (Г. Г. Кравцов).

Про розвиток особистості дитини ми судимо по зміні провідного виду діяльності (емоційне спілкування, маніпулятивна, предметна діяльність, сюжетно-рольова гра, навчання), за класифікацією О. М. Леонтьєва і Д. Б. Елькіна; по зміні її активності в соціальній ситуації розвитку (Л. С. Виготський), зміні її поведінкового репертуару (Е. Піклер), появи протиріч і кризових станів, поява нових якостей і властивостей особистості (Л. І. Божович).

Е. Еріксон в періодизації життєвого шляху особистості основними базисними новоутвореннями при повноцінному розвитку дітей перших семи років життя вважав довіру, автономність, ініціативність. У вітчизняній літературі розвиток базової довіри немовляти до світу і людей опрацьовано в теорії спілкування (М. І. Лісіна).

У «Довіднику по психології дітей та підлітків» ініціативність визначається, як «характеристика діяльності, поведінки та особистості людини, яка означає здатність діяти за внутрішнім спонуканням, на відміну від реактивності – поведінки, яка здійснюється за зовнішніми стимулами. Ініціативність показує розвиток діяльності та особистості, особливо на ранніх етапах розвитку (С. Мещерякова).

Ми вважаємо, що розвиток ініціативності вимагає доброзичливого ставлення дорослих, які повинні всіма силами підтримувати і розвивати цю якість особистості. Але ініціативність повинна бути розумною і морально виправданою.

Дуже часто батьки і педагоги надають негативний вплив на формування ініціативи. Так відомий педагог Лесгафт у своїй класифікації шкільних типів за основу прийняв «свободу у прояві почуттів і бажань або відсутність її». І виділив наступні типи особистості: лицемірний, честолюбний, добродушний, м'яко-забитий, злобно-забитий, пригноблений.

З шести представлених Лесгафтом портретів чотири (лицемірний, м'яко-і злобно-забитий, пригноблений) відносяться до дітей, які не знають свободи в розкритті своєї особистості. Цей високий відсоток дітей, які обмежені в своєму емоційному житті, на жаль, не може бути названий перебільшенням і в даний час. Але з усіх цих типів Лесгафт, як найбільш згубний, виділяє той сімейний уклад, який формує «м'яко-забитий» тип дитини. Він говорить про те, що якщо злобно-забитий тип розвивається в умовах грубого і різкого придушення почуттів і бажань дитини, де злоба є останнім захистом дитини від повного придушення особистості, то м'яко-забитий тип розвивається, навпаки, в ніжній, сентиментальній атмосфері тієї батьківської любові, яка з усіх боків охоплює дитя, не даючи ніякого простору для його особистої ініціативи. Батьки ніколи не примушують, а тільки прохають, тому дитина не може реагувати грубо або озлоблено на те, що їй не дають свободи. Дитині не потрібно думати, не потрібно вирішувати ніяких питань – все готово, все обдумане заздалегідь – і дитині залишається тільки слухати батьків і виконувати їхні поради. Для почуттів дитини, для її бажань немає простору й ініціативі ні на чому проявитися.

За визначенням М. І. Лісіної, «Спілкування – взаємодія двох людей, спрямована на узгодження та об'єднання їх зусиль з метою налагодження відносин і досягнення загального результату».

Орієнтуючись на вимоги суспільства, знаючи закономірності розвитку особистості, педагоги і батьки у визначенні завдань, виборі способів взаємодії

з дітьми повинні йти від дитини, зауважуючи, розкриваючи можливості її особистісного зростання і сприяючи розвитку особистості. У процесі спільного спілкування з дитиною важливо розуміти, визнавати і приймати її такою, яка вона є. У міру розвитку дитини спілкування потрібно будувати на принципах співробітництва, партнерства.

Про важливість такого ставлення до дитини говорить і М. І. Лісіна: «Відношення дорослих до дитини як до особистості – вирішальна умова становлення комунікативної діяльності. Відсутність такого ставлення або його недостатність перешкоджає виникненню комунікативних потреб і залишають дитину в стані «личинки», яка не реалізувала свою природну можливість стати людиною».

Так за класифікацією форм спілкування, розробленою М. І. Лісіною ми визначаємо, що у дітей третього року життя переважає ситуативно-ділова форма спілкування, а в кінці цього періоду починає формуватися позаситуативно-пізнавальна форма спілкування.

Підтримування даних форм спілкування в дітей третього року життя безпосередньо позначається на розвитку їх ініціативи. Спілкування тепер включається в практичну діяльність малюка і як би обслуговує його «справжні інтереси».

Пізнавальна активність, або допитливість – це прагнення якомога більше дізнатися про навколишній світ. Це й пізнавальна потреба, і збуджувана нею пізнавальна діяльність. Вона притаманна кожній дитині, проте її міра та спрямованість у кожного індивідуальна.

Пізнавальна активність не є вродженою. Вона формується протягом усього процесу свідомої життєдіяльності людини. Соціальне середовище – ось той ґрунт, від якого залежить, чи перетвориться ця потенційна можливість на реальну дійсність, рівень її розвитку також визначається індивідуально-психологічними особливостями дитини та умовами виховання.

Необхідною умовою розвитку ініціативної поведінки є виховання її в умовах розвиваючого, не авторитарного спілкування. Педагогічне спілкування, засноване

на принципах любові, розуміння, терпіння і впорядкованості діяльності, стане умовою повноцінного розвитку позитивної свободи і самостійності дитини.

Ранній і дошкільний вік – сенситивний період для розвитку самостійності, і надзвичайно важливо не допустити переходу природної прихильності маленької дитини до дорослих в аномальну особисту залежність. В беспорядності немовляти, писав Л.С. Виготський, таїться велика можливість «присвоєння» суспільно виробленого досвіду, розвиток загальнолюдських здібностей, культурно-історичний розвиток.

Ми вважаємо, що ініціативна дитина повинна вміти реалізувати свою діяльність творчо, проявляти пізнавальну активність.

Проблемі вивчення особистісних аспектів творчого мислення присвячені роботи Д. Б. Богоявленської. Специфіка підходу автора до дослідження даної проблеми полягає в безпосередньому вивченні особистісних факторів в самому процесі інтелектуальної діяльності. Відповідно даної концепції один з конкретних шляхів, що дозволяють реалізувати цей підхід, – виділення такої одиниці аналізу, яка спочатку являє собою нерозривну єдність особистісних і інтелектуальних характеристик. Такою одиницею аналізу є «інтелектуальна активність». У якості ж найбільш специфічного прояву інтелектуальної активності автор виділяє «інтелектуальну ініціативу», формою прояву якої є продовження розумової діяльності за межами необхідного.

Отже, ми вважаємо, що для ініціативної особистості характерно: довільність поведінки; самостійність; розвинена емоційно-вольова сфера; ініціатива в різних видах діяльності; прагнення до самореалізації; товарицькість; творчий підхід до діяльності; високий рівень розумових здібностей; пізнавальна активність.

Ініціативна особистість розвивається в діяльності, для якої характерний високий рівень пізнавальної активності.

Городинський С. І.

Буковинський державний медичний університет, Україна

РОЗГЛЯД ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ ЯК ПРІОРИТЕТНОГО НАПРЯМКУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕНІ ЗДОРОВ'Я ГРОМАДЯН

На сучасному етапі розвитку суспільства фізична культура – це самостійна і особлива галузь загальної культури, яка спрямована головним чином на зміцнення здоров'я людини, продовження її творчої активності та життя, а також на зростання і вдосконалення її всебічного й гармонійного розвитку і використання набутих якостей у суспільній, трудовій та інших видах діяльності.

Фізична культура і спорт – дієві засоби для виховання всебічно гармонійного розвитку особистості, які поєднують у собі освітню, оздоровчу, виховну та інші ланки. Зв'язок розумового виховання з фізичною культурою і спортом – багатосторонній. На заняттях фізичними вправами набуваються знання про раціональний спосіб виконання рухових дій, застосування їх у тому чи іншому виді діяльності. Заняття фізичною культурою і спортом допомагають розвитку пам'яті, особливо рухової та зорової, удосконаленню уваги, її точності та якості. Відповідно здоров'я – це гармонійна єдність фізичних, психічних і професійних функцій людини, що сприяє оптимальній реалізації її можливостей у різних видах трудового і суспільного життя. Абсолютно чітко вимальовується і кореляційний взаємозв'язок між станом здоров'я, здоровим способом життя і здоровим стилем життя.

На думку сучасних учених, під здоров'ям мається на увазі гармонійна єдність обміну між організмом і довкіллям, результат якого – нормальна робота всіх органів і систем людини. Критеріями здоров'я можна вважати нормальний стан нервової, серцево-судинної систем, шлунково-кишкового тракту, опорно-

рухового і ендокринного апарату, мобільність, високий рівень адаптації до негативних чинників зовнішнього середовища. Багато біологів і філософів пов'язують стан здоров'я із сенсом життя, високою соціальною значущістю, творчою цілеспрямованістю людини, задоволенням, оптимізмом, бажанням працювати.

Людина, займаючись важкою фізичною працею, добре усвідомлювала, що вона сама повинна турбуватися про відновлення свого здоров'я. До недавнього часу людині здавалося, що здоров'я також постійне, як електро-, водопостачання, що воно буде завжди, оскільки турбота про нього перекидана сучасністю на плечі держави, медичної галузі, які повинні поставляти здоров'я як продукти, товари, послуги.

Проте загальновідомо, що головною і найсерйознішою причиною є нераціональний спосіб життя, неоптимальне використання сьгоднішніх досягнень науки про людину, про її резерви, психофізіологічні, фізичні можливості. Результати досліджень здоров'я людини та чинників, що впливають на його стан, показують, що здоров'я людини залежить від:

- стану медицини – на 10%;
- впливу екологічних чинників – на 20–25%;
- генетичних чинників – на 20%;
- умов і способу життя – на 50%.

У період сьгоднішніх соціально-економічних реформ різко зросло значення гігієни – науки про здоров'я, про засоби і методи його збереження, зміцнення і запобігання негативному впливу на нього чинників довкілля.

До гігієнічної регламентації схильні будь-які форми трудової, навчальної, спортивної, культурної діяльності людини, і, як наслідок, гігієна вивчає умови праці, побуту, відпочинку, одягу, харчування, заняття спортом, фізичною культурою, що, у свою чергу, зобов'язав гігієнічну науку глибоко пізнавати стан ґрунтів, повітря, клімату і мікроклімату.

Під здоровим способом життя розуміються використовувані форми повсякденної життєдіяльності, які відповідають гігієнічним принципам,

підсилюють адаптивні можливості організму людини, сприяють відновленню, підтримці і розвитку його резервних рівнів, а також виконанню професійних функцій.

Охорона здоров'я, забезпечення умов для здорового способу життя, ефективних санітарно-гігієнічних заходів віднесені до переліку основних прав громадян України, які захищаються державою на підставі конституційних положень відповідно до міжнародних стандартів.

Одним із найважливіших напрямів державної політики в Україні є створення умов для забезпечення здоров'я громадян, про що свідчать програми:

- а) Міжгалузева комплексна програма «Здоров'я нації» на 2002–2011 роки;
- б) Національна доктрина розвитку фізичної культури та спорту;
- в) Державна програма розвитку фізичної культури та спорту на 2007–2011 роки та ін. Після закінчення терміну дії вищезазначених програм Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 828-р затверджено Концепцію Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012–2016 роки, до якої, у тому числі, були включені питання програми «Здоров'я нації». Необхідність прийняття цих документів зумовлено стійкою тенденцією до зниження рівня здоров'я різних верств населення, що спостерігається останніми роками. Особливо гостра ситуація з погіршенням стану здоров'я серед учнівської молоді. Так, захворюваність, що пов'язана з порушенням постави, зросла у 1,5 рази, захворюваність шлунково-кишкового тракту – у 1,4 рази, захворюваність ендокринної системи – у 2,6 рази.

Отже, для покращення здоров'я школярів та подолання негативної тенденції щодо їх захворюваності слід створити умови, які б забезпечували формування в населення потреби в здоровому способі життя та сприяли вихованню соціально активного громадянина. Створення таких умов є одним із найважливіших напрямів державної політики України.

В Україні набуває поширення міжнародний рух “Спорт для всіх, який розглядає фізкультурні заняття як невід’ємне право кожного громадянина, незалежно від етнічних, вікових, статевих відмінностей, соціального статусу

і можливостей. Це нове досягнення світового суспільства, яке має прихильників у багатьох країнах, спрямоване на зміцнення здоров'я і розвиток фізичної підготовленості населення за допомогою спортивних та рекреаційних видів оздоровчої рухової активності.

У проекті Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту зазначено, що пріоритетним завданням сфери є виховання національних традицій прихильності до оздоровчої рухової активності як важливого компонента здорового способу життя особистості. Кожен громадянин держави має усвідомити необхідність докладання максимальних зусиль у використанні доступних засобів фізичної культури для підвищення своєї фізичної підготовленості, функціональних можливостей організму, зміцнення здоров'я, профілактики захворювань; організації активного дозвілля, сприяння успішній соціалізації на всіх етапах життєдіяльності.

В останні роки в Україні здійснюються заходи, спрямовані на формування та вдосконалення сфери фізичної культури і спорту. Державна програма розвитку фізичної культури і спорту та Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації», які реалізувались наприкінці минулого та на початку нового століття в Україні, визначили організаційно-управлінські, нормативно-правові та інші засади її функціонування в нових соціально-економічних умовах.

Однак, незважаючи на це, нинішній рівень розвитку фізичної культури у нашій країні не задовольняє суспільство за багатьма показниками. Недооцінюються її можливості у формуванні здорового способу життя та зміцненні здоров'я громадян, профілактиці шкідливих звичок, передусім серед молоді, та у розв'язанні інших важливих соціально-економічних проблем. Нагальним залишається питання забезпечення оптимальної рухової активності в структурі життєдіяльності та дозвілля громадян.

К. ф. н. Ваняркин В. М.

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, Украина

**ЭКСПРЕССИЯ КАК ОСНОВНАЯ СТИЛЕОБРАЗУЮЩАЯ КАТЕГОРИЯ
ТЕКСТОВ ОЦЕНОЧНОГО ТИПА**

Если исходить из методологического положения об онтологическом единстве рационального и эмоционального в мышлении и языке (Шаховский В. И.), то необходимо признать, что язык в своей коммуникативной функции служит не только для обмена мыслями, но и для выражения эмоций говорящего и воздействия на эмоциональную сферу слушающего.

Другими словами, из коммуникативной функции языка вытекает функция экспрессивная, которая часто обозначается как вторичная, избыточная или факультативная. Являясь диалектическим единством, они могут различаться только с целью теоретического анализа, так как содержанием сообщения с точки зрения коммуникативной функции является определенная информация. Содержанием того же сообщения с точки зрения экспрессивной функции является та же информация, но выражаемая эмоционально-экспрессивными единицами языка.

Под экспрессивной функцией языка мы будем понимать способность языка выражать чувства или волю говорящего или пишущего и вызывать на них определенную реакцию, т. е. когда происходит экспрессивное воздействие через языковые средства.

Говоря об экспрессивной функции языка, мы непосредственно касаемся вопроса о сущности понятия «экспрессивность», являющегося одним из важных факторов языка и представляющего существенный элемент семантики. Многочисленные исследования, посвященные данной проблеме, способство-

вали тому, что как категория лексикологическая экспрессивность в последние два десятилетия значительно укрепилась, обрела стабильность. Кроме того, выявились способы и средства выражения экспрессивности.

Однако, как отмечают исследователи, о сущности этой категории нам известно еще далеко не все. Значительные трудности представляет и разграничение категорий экспрессивности, эмоциональности, оценочности, тогда как четкая терминологическая определенность понятий является, несомненно, одним из условий успешного решения проблемы.

Будучи достаточно объемным по своим функциям явлением, экспрессивность, несмотря на кажущуюся традиционность употребления, до сих пор не получила однозначного определения. По этой причине в работах, посвященных экспрессивности, находим самые различные понимания этой стилистической категории. Сюда обычно относят выразительно-изобретательные качества речи, сообщаемые ей лексическими, словообразовательными и грамматическими средствами (экспрессивность лексикой, особыми аффиксами, тропами, фигурами).

Рассуждая о сущности и природе экспрессии, многие исследователи подчеркивают необходимость разграничения категорий экспрессивности и эмоциональности, оценочности и образности, с которыми так или иначе связывается возникновение экспрессии.

Исходя из положения о недопустимости смешения данных понятий, мы вместе с тем, вслед за В. И. Шаховским, считаем, что они находятся в соотношениях включения: понятие экспрессивности шире.

Поскольку эмоциональные средства служат для выражения чувств, а экспрессивные – для усиления выразительности и изобразительности как при выражении эмоций, так и при выражении мысли, то можно отметить, что «выражение эмоции в языке всегда экспрессивно, но экспрессия в языке не всегда эмоциональна» (Ахманова О. С.). Эта мысль справедлива и по отношению к остальным понятиям. Образность, – считает А. М. Комарова, – (исключая стертые метафоры) всегда экспрессивна, но экспрессивность не всегда образна.

Оценка (имеется в виду эмоциональная, а не интеллектуальная оценка) тоже экспрессивна, а экспрессивность не всегда оценочна.

К числу проблемных вопросов, связанных с попыткой определить природу экспрессивности, относится следующий: является ли экспрессивность отдельным компонентом семантики слова или это категория высказывания.

Одни исследователи полностью отрицают существование слов, экспрессивных самих по себе, считая, что экспрессивность нельзя рассматривать в плане языка как компонент семантической структуры или языковой формы.

Другим вполне естественным представляется противопоставление экспрессивного фонда лексики фонду номинативному.

Мы присоединяемся к мнению тех исследователей, которые считают, что экспрессивность – это прежде всего категория коммуникативного плана, что подлинная экспрессия возникает в основном в речи, при организации сообщения и служит для выражения в ней разных эмоциональных состояний, переживаний субъекта (Винокур Г. О.).

Исходя из определений экспрессии и описания ее особенностей в лингвистической литературе, представляется возможным согласиться с мнением тех ученых, которые понимают под экспрессией повышенную выразительность и изобразительность речи, языковых и речевых единиц, заключающуюся в добавочной информации эмоционального и оценочного характера.

Нетрудно заметить, что понимаемая таким образом экспрессивность является важнейшим компонентом категории информативности. Особенно ярко это проявляется в текстах газетно-публицистического стиля, в которых авторы стремятся не только проинформировать читателя относительно того или иного факта, явления, события, но и оценить его, выразить свое отношение и сформировать определенное мнение у адресата.

Ермолаев В. К.

Харьковская государственная академия физической культуры, Украина

ЦЕЛЕНАПРАВЛЕННОЕ ОБУЧЕНИЕ АУДИРОВАНИЮ

Цель данной статьи – показать путь формирования профессиональных навыков и умений для важнейшей коммуникативно-речевой деятельности студента по восприятию, пониманию и активной переработке информации на основе его лингвистического и жизненного опыта, – т. е. деятельности аудирования.

Известно, что любая деятельность обладает трёхчастной структурой и состоит из побудительно-мотивационной, аналитико-синтетической и исполнительной частей. Являясь специфическим видом деятельности (речевой), в своем структурном оформлении аудирование имеет ряд особенностей.

Побудительно-мотивационная часть деятельности аудирования реализуется в сложном взаимодействии потребностей, мотивов и цели как будущего результата данной деятельности. Слушающий является активным участником вербального общения. Он воспринимает сообщение с тем, чтобы определенным образом на него реагировать (выразить свое мнение, принять к сведению; усвоить новую информацию для непосредственной или дальнейшей его деятельности и т. п.).

При неопределенности прогнозируемой ситуации побудительно-мотивационная часть деятельности аудирования способствует созданию общей готовности к восприятию речи. При более определенных обстоятельствах (при наличии конкретной словесной инструкции, заглавии аудиосообщения, ясности предшествующей акту аудирования ситуации) у слушающего создается установка на прием определенного вида информации, возникает успешное предугадывание хода и смысла аудиосообщения.

Правильность такого предвосхищения проверяется в основной части деятельности – аналитико-синтетической. Здесь полно и развернуто представлены действия информативного анализа и завершающего синтеза. Они проходят

несколько этапов или уровней, о которых говорят все исследователи речевого восприятия. В деятельности аудирования аналитико-синтетическая часть является ведущей и обеспечивает основные операции по приему и переработки речевой информации. Кроме того, она включает в себя и исполнительную часть, которая выражается в принятии решения на основе информативного анализа и синтеза.

Деятельность аудирования, таким образом, имеет следующую структуру: первичная антиципация – информативный анализ – завершающий синтез принятой информации. Привлечение основных данных современных теорий восприятия («акустической», «моторной» и теории «анализ через синтез») дает возможность подтвердить правомерность выделения данного комплекса действий.

Как и в родной речи, аудирование иноязычных устных сообщений начинается с первичной антиципации. Особенность антиципирующей части аудирования иноязычной речи состоит в общей готовности преднастройке к принятию сообщения на данном иностранном языке, к созданию определенной артикуляционной установки. Артикуляционная установка, таким образом, является первым шагом аудитора. Однако основная цель слушающего – понять смысл сообщения. Поэтому основным является смысловое предвосхищение, смысловая антиципация.

Значительную трудность (особенно для неопытного аудитора) представляет иноязычное языковое оформление высказывания. Нередки случаи, когда он не понимает со слуха в речевом потоке даже знакомые слова и выражения. Следовательно, его необходимо подготовить к восприятию материала, привести в готовность и языковую антиципацию.

Таким образом, приступая к восприятию на слух иностранной речи, слушающий должен обладать следующими навыками: настраивать артикуляционный аппарат к приему сообщения на данном иностранном языке (артикуляционная установка); предугадывать предмет и в некоторой степени содержание сообщения (смысловая антиципация); предвосхищать его языковое оформление (языковая антиципация).

В самом названии действия «информативный анализ» подчеркивается, что слушающий прибегает здесь к такому лексико-синтаксическому и логико-смысловому анализу, который помогает извлечению основной информации аудиотекста, того нового, что заложено в сообщении. Он представляет значительные трудности для студентов, так как наряду с пониманием смыслового содержания (что является целью аудирования) они должны преодолеть языковой барьер.

Поэтому информативный анализ предусматривает разное число операций для разных «квантов» информации. На уровнях синтагмы и фразы это в основном двухэлементный анализ: выявление (с помощью фонетических индикаторов и дешифрующих моделей) информативных единиц и объединение их в смысл.

Следовательно, в процессе аудирования (на этапе информативного анализа) слушающий должен уметь: вычленять основные «смысловые вехи»; объединять их в логически связную цепочку; выделять наиболее значимые для сообщения факты и моменты; удерживать в памяти основную нить изложения; определять главную мысль сообщения.

Анализ аудиоинформации тесно и непосредственно связан с ее синтезом. Психологически понимание сообщения подготавливается мыслительными операциями информативного анализа, однако в момент его возникновения является всегда синтезом.

Таким образом, задача преподавателя в профессионально-педагогической подготовке студентов в области аудирования заключается в том, чтобы студенты, начиная с вводно-коррективного курса, не только овладевали данной деятельностью сами, но и знали основные методические рекомендации, которые вытекают из алгоритма деятельности аудирования, и которые они могут использовать в подготовке к занятиям.

К. філол. н. Маторіна Н. М.

Донбаський державний педагогічний університет, Україна

ПРО СТАТУС ДЕТЕРМІНАНТНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ

Для слов'янського, зокрема українського, мовознавства актуальним є багатоаспектне дослідження детермінантних членів як незалежних поширювачів різноманітних структур речення, оскільки це є суттєвим внеском в опис граматичної організації цієї синтаксичної конструкції.

У сучасних описових граматиках поширеним є аналіз простого речення безвідносно поняття «другорядні члени речення». Замість нього послуговуються дефініцією «розповсюджувач речення», під якою розуміють такі компоненти речення, що не мають опорного слова, а тому виступають розповсюджувачами – детермінантами. Проблема детермінантів не набула в сучасному мовознавстві однозначного розв'язання, хоча висунуто чимало аргументованих позицій на користь виокремлення детермінантів як специфічних другорядних членів речення.

Особливу позиційну роль у структурі речення детермінантів, їх самостійність, відсутність формального зв'язку з іншими членами речення та відношення до всього речення в цілому лінгвісти помітили ще у кінці XIX ст. У російському мовознавстві теорію зазначених членів речення студіювали В. П. Малащенко, Т. П. Ломтєв, Н. Ю. Шведова, Л. Д. Чеснокова та ін.; у лінгвоукраїністиці проблему виокремлення незалежних поширювачів у реченні досліджували В. М. Русанівський, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська та ін.

Тривалі пошуки мовознавців щодо розв'язання окресленої проблематики детально викладено в монографії В. П. Малащенка «Свободное присоединение предложно-падежных форм...» [3], а деякі питання, що в тому чи тому ракурсі порушували учені, розглянуто і систематизовано І. Р. Вихованцем, Н. Ю. Шведовою, А. П. Загнітком та ін. [1; 2; 4].

Термін *детермінантні члени речення* чи *детермінанти* запровадила в синтаксичний обіг російська дослідниця Н. Ю. Шведова [4]. На нашу думку,

цей термін (від лат. *determinantis* – той, що обмежує) не висвітлює чітко специфіку цих специфічних другорядних членів речення. До того ж детермінантами часто вважають і такі граматичні одиниці, як форми із суб'єктним та об'єктним значеннями, зумовлені валентністю предикатів. Саме тому І. Р. Вихованець пропонує новий термін на позначення таких другорядних членів речення – *приреченнєві члени речення* [1]. Він чітко висвітлює особливості таких другорядних членів речення, основна ознака яких полягає в залежності не від окремого слова, а від речення.

Детермінант – це член речення, поєднаний з усіма складниками висловлення водночас за допомогою синтаксичного зв'язку детермінації, який зовнішньо подібний до прилягання, проте не має ознак прислівного зв'язку. Детермінант, здебільшого, є обов'язковим складником семантичної структури речення та зберігається у всіх його формах. Детермінантом можуть виступати семантичні суб'єкти, об'єкти (як додатки), локатив, темпоратив (мисленнєві аналоги часу і простору), каузатив (аналог причини) як обставини. Одне речення може у своїй структурі мати кілька детермінантних членів.

Граматичні особливості детермінантів як самостійної семантико-синтаксичної категорії речення, науковці систематизували за такими ознаками:

- 1) поєднання з предикативною основою за допомогою зв'язку вільного приєднання;
- 2) домінантна синтаксична позиція на початку речення;
- 3) здатність розгортатися в самостійну реченнєву структуру.

Проблема класифікації детермінантних компонентів знайшла відображення в дослідженнях сучасних мовознавців, які піддають аналізу здебільшого прислівники та прийменниково-відмінкові конструкції як типові виразники валентної незв'язаності. А. П. Загнітко класифікує детермінанти, враховуючи їх семантичні особливості, й виокремлює такі: 1) фонові детермінанти; 2) детермінанти зумовленості; 3) детермінанти з характеризувальним значенням [2].

Детермінантний підрядний зв'язок у реченні поєднує детермінанти з предикативним ядром і характеризується на відміну від предикативного

взаємспрямованістю. Підрядний зв'язок між детермінантами й предикативним центром речення має слабкий характер порівняно з прислівним словосполученням та реченнєвірним, який зазвичай виявляє тісніший характер з огляду на семантичну недостатність чи граматичну особливість опорного компонента словосполучення. Типовою формою детермінантного підрядного зв'язку на рівні речення є форма прилягання, що реалізує слабкий синтаксичний зв'язок структурної основи речення з детермінантами. Поглиблений опис об'єкту нашого дослідження вимагає аналізу детермінації ще в одному аспекті – семантичному. Існують певні, досить прості правила позиційного розташування детермінантних членів у реченні. Позиція детермінантів, як і головних членів речення – підмета і присудка, підпорядкована правилам, що вимагають закони актуального членування речення.

Детермінант можна визначити за допомогою трансформації «вилучення» його із структури речення. Якщо поширювач не зумовлений валентністю дієслова, він легко опускається, не впливаючи на його семантику, і не руйнує конструкцію. Цим визначається основна відмінність детермінантів від прислівних поширювачів.

Зазначимо, що в синтаксичній структурі двоскладного речення детермінанти посідають особливе місце. Вони утворюють прості за формою речення, але семантично складні структури. Детермінантні члени речення, на відміну від інших синтаксичних компонентів, модифікують різноманітні семантико-синтаксичні відношення з виразно виявленим синкретизмом.

Список використаних джерел:

1. Вихованець І. Р. Грамматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: моногр. / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
3. Малащенко В. П. Свободное присоединение предложно-падежных форм имени существительного в современном русском языке / В. П. Малащенко. – Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1972. – 172 с.
4. Шведова Н. Ю. Существуют ли детерминанты как самостоятельные распространители предложения / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. – 1968. – № 2. – С. 39–50.

К. філол. н. Найда А. М.

Дніпродзержинський державний технічний університет, Україна

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ГАЗЕТНО-ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ

Матеріали газетно-публіцистичного жанру складають основний зміст газетних текстів.

Відіграючи важливу роль в житті суспільства, газетно-інформаційне повідомлення привертає до себе увагу представників різних суспільних наук – економічної теорії, права, соціології, психології, а також ця сфера привертає увагу і лінгвістів, зокрема – лінгвістів-перекладачів.

Усвідомлена потреба в науковому узагальненні перекладацької діяльності, розвиток мовознавства, теорії комунікації та інших галузей знання, що забезпечили наукову базу для вивчення перекладу, і, нарешті, поява перекладацьких досліджень переконливо довела можливість і перспективність створення наукового напрямку для виявлення суті перекладу як процесу міжмовної і міжкультурної комунікації.

Актуальність теми полягає в тому, що в сучасних умовах переклад газетно-публіцистичних текстів набуває особливого значення, виступаючи як засіб реклами і спосіб інформування громадськості. Обсяг видаваних щорічно газетно-публіцистичних текстів достатньо великий і відповідно до розширення міжнародних зв'язків продовжує збільшуватися.

Становлення газетно-публіцистичної термінології нової української мови було нелегким, довгим, багато в чому не подібним на процеси в інших слов'янських мовах. Умови бездержавності, постійні дискримінальні заходи стосовно української мови, реакційні тенденції у розв'язанні мовних питань – все це стримувало розвиток української загальнонаціональної мови, отже, і її термінології.

В останні роки лінгвісти, а саме В. М. Комісаров, Я. І. Рецкер, В. І. Тархов, А. А. Тертичний, І. В. Арнольд, Ю. В. Піввуєва, Т. А. Казакова, О. В. Федоров, Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, Р. П. Зорівчак, Г. І. Беженарь, І. К. Белодєд, І. Н. Волкова,

М. Н. Володіна, Б. Н. Головін, Р. Ю. Коробін, А. С. Д'яков, О. Д. Огуй, В. П. Даніленко, Є. Г. Пиріков, Д. С. Лотте та багато інших виявляють все більшу зацікавленість проблемами терміносистем, функціонуванням термінолексики. Їх роботи присвячені питанню проблем перекладу специфічних рис публіцистичного матеріалу: заголовків, кліше, неологізмів, аббревіатур, термінів тощо.

Взаємодія споріднених літературних мов, літературні контакти, передусім міжслов'янські зв'язки у період національного відродження відчутно збагатили лексичний склад української мови. Соціально-історичні умови, що впливали на особливості мовної ситуації в Україні, багато в чому визначали характер розвитку термінів у газетно-публіцистичному тексті.

Російська і українська мови, функціональні особливості яких уже склалися до 30–40-х років XIX ст., багато в чому визначили принципи розбудови української газетно-публіцистичної термінології, принцип організації публіцистичного тексту. Однак стрижнево вона розвивала свої особливі шляхи еволюції, часом невиправдані внутрішньою структурою української мови, проте зумовлені історично: надмірне використання вузькодіалектних слів, штучно ковані терміни, некритичне використання запозичень з інших мов, невдале структурне калькування, надмірна дублетність термінів, невідповідність визначуваному поняттю, зайве емоційне забарвлення. Водночас спостерігається постійна орієнтація на ту мову, яка стала підвалиною формування української літературної мови.

Сучасні терміни – об'єкт, що привертає увагу й інтерес кожного.

Слід зазначити, що у публіцистичному тексті відбувається варіювання змісту термінологічних одиниць. У сфері функціонування терміни часто набувають конотативного забарвлення внаслідок поєднання їх зі специфічним контекстом чи засобами загальновоживаної мови, які використовуються для створення емоційно-експресивного ефекту.

Однією з основних особливостей функціонування термінів на сторінках газет є варіювання їхнього змісту, надання додаткового конотативного забарвлення

і як наслідок – розміщення на вартісно-оцінній шкалі. Крім того, досить часто залежно від авторської мети терміни рухаються по шкалі від позитивного до негативно і навпаки, що теж відбиває варіативність у використанні спеціальної лексики в газетно-публіцистичних текстах.

Одним з прикладів фонеморфологічних змін спеціальних одиниць у текстах періодики є використання неправильних, «перекручених» форм термінів, в основному з метою досягнення іронічного, сатиричного звучання публікації. Оказіональне поєднання морфем у спеціальних одиницях не обмежується наданням слову емоційно-експресивного забарвлення та економією мовних засобів. Поява okazіоналізмів у сфері термінолексики в українських ЗМІ зумовлюється прагненням будь-якими засобами привернути увагу масового читача до тексту публікації.

Аналіз матеріалу дозволяє вести мову про різноманітність функціонального використання термінів у сучасних друкованих виданнях. У сучасній періодичній пресі активно функціонує ряд терміноодиниць як власне українських, так і запозичених. Виділяються їх дві найзагальніші групи: терміни, використовувані в прямому значенні (тобто у своїй номінативно-дефінітивній функції), і терміни, що використовуються в переносному значенні, з набуттям емоційно-експресивного забарвлення.

Наповнення текстів спеціалізованими поняттями полегшує спілкування журналістів з читацькою аудиторією. Після прочитання тексту масовий читач часто включає такі терміни до свого активного словникового запасу, тому перекладач має якнайкраще передати зміст тексту.

Слід зазначити, що переклад з української на російську мову газетно-публіцистичних текстів набагато простіше робити, коли використовується загальновідомі терміни, а не спеціалізовані та малорозповсюджені. Ми можемо зробити висновок, що недоцільне використання терміна ускладнює переклад та не дозволяє передати головну ідею автора.

Термінологічна лексика української мови за останні роки набагато пришвидшила темпи свого розвитку. Розвиток нових галузей людської діяльності

зумовлює появу нових термінологічних одиниць на позначення невідомих раніше понять. Поява великої кількості неологізмів у будь-якій мові останніх років неминуча і боротися проти неї марно (та й не потрібно), оскільки причини цього явища не можуть бути ліквідовані (розвиток науки і техніки, міжнародні контакти, туризм – усе це відбувається незалежно від особистих бажань окремої людини). Однак скільки б не існувало терміносистем в українській мові, якою б досконалою не була їхня внутрішня організація, вони не зможуть не тільки замінити, а навіть конкурувати зі спільним для всіх засобом спілкування – літературною мовою, яка постійно пов'язана з іншими різновидами української мови (діалектами, жаргонами), поповнюється ними, видозмінюючи їх, але особливо активно на сучасному етапі розвитку взаємодіє з термінологічною лексикою.

Досить поширеним джерелом входження термінологічної лексики до загальномовного вжитку є преса. Без сумніву, особливу роль у поповненні словникового складу мови відіграють журналісти. Мова мас-медіа є своєрідним дзеркалом сучасної літературної мови, у якому відбивається багатofункціональність національної мови, ступінь її інтелектуалізації, зокрема через поширення термінів з різних галузей знань та їхню загальномовну адаптацію. Термінологічна лексика, зафіксована в спеціальних словниках, уживана в професійній сфері, починає нове життя в мові ЗМІ. Вивчення процесів неологізації на матеріалі мовної практики мас-медіа засвідчує, що останні відіграють у сучасній літературній мові роль головного чинника сприймання лексичних інновацій, поширення й узвичаєння їх у масовій свідомості читачів (слухачів, глядачів). Газетні тексти неможливо уявити без використання термінів, номенклатурних одиниць, професіоналізмів. Це передбачається самим призначенням газети – оперативно реагувати на найважливіші моменти сьогодення. За останні роки обговорення науково-технічних питань у пресі зросло, а вихід на перший план нагальних потреб охорони природи і довкілля зумовило широке використання термінології природознавства, екології, біології, агрономії. На сьогодні мало в кого викликає подив уживання

в матеріалах преси таких термінів, як: *генофонд*, *геопатогенний*, *клонування*, *біотехнологія*, *урбоботаніка* та ін.

Оскільки газета створюється у короткі часові проміжки, термін дуже зручний для журналіста: як мовний знак він завжди точний (до мінімуму зводиться ризик неточності або неправильності висловлення думки), нейтральний, в термінах ми маємо точне, концентроване й економне вираження тих понять, з якими пов'язана наукова і технічна діяльність людини. Від інших розрядів слів функціонального стилю наукової і технічної літератури терміни відрізняються своєю великою інформаційною насиченістю.

Проте слід зауважити, що завдання автора газетного нарису не лише швидко й вірно висвітлити обрану тему, але й донести її суть до широкого загалу читачів, тобто зацікавити людей з різними життєвими орієнтирами, рівнем освіти та мовною підготовкою. Все це стосується і термінів у газетному тексті: він має бути зрозумілий читачеві, з прозорим значенням та змістом, якщо такі вимоги не будуть дотримані, то коло читачів значно звужиться через нерозуміння (повне або часткове) написаного.

Зрозумілу для широкого загалу лексику в газетних текстах складають, перш за все, ті спеціальні слова, які стали надбанням літературної мови: *енергоносії*, *криза*, *операція*, *держзамовлення*, *трейлер*, *комп'ютер*.

Не потребують особливого введення в текст і терміни з прозорою внутрішньою формою, ясною словотвірною структурою та сполучуваністю іншими словами: *снігоприбиральна техніка*, *замулення ріки*, *розпушування ґрунту*, *пиломатеріали* (дошки, призначені для розпилювання), *держмити*, *епідемія грипу*, *виборчком*, *компанія -інвестор*, *облпрофспілка*, *держадміністрація*, *електрозлодій*, *енергоринок*.

Термін не викликає непорозумінь у газетному матеріалі й тоді, коли маємо справу зі зрозумілим семантичним переосмисленням (помітна зовнішня аналогія, функціональне перенесення): *вірус* – спеціально створена комп'ютерна програма для знищення інформації; *живий звук* – музичний твір, який виконується безпосередньо виконавцем без фонограми; *завантажувати* – пересилати дані до

основної пам'яті комп'ютера для безпосереднього використання; *самосел* – той, хто самовільно повернувся до колишнього місця проживання, звідки був виселений через радіоактивне забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській атомній електростанції та ін.

Преса завжди була і залишається середовищем активного функціонування термінологічної лексики, оскільки на її сторінках висвітлюються найрізноманітніші проблеми суспільного життя. До того ж мові засобів масової інформації властива широта залучення термінолексики різних галузей знань, що пов'язано з різноманітним тематичним діапазоном статей. На сторінках сучасних видань можна знайти статті, присвячені як політичним колізіям сьогодення, так і оглядові спортивних, культурних подій. Тут постійно з'являється нова лексика. За тематичним спрямуванням терміни-інновації, вживані в газетному тексті, можна розподілити на такі підгрупи:

- економічна термінологія (*брокер, дилер, рентабельність, автовиробник, сенатор, стагнація*);
- політика (*вето, мажоритарний, фракція, ратифікація, лобіст*);
- юриспруденція (*офшорний, оферта, рейдерство, тінізація*);
- фінансова справа (*трансфер, диверсифікація, чартист, консорціум, санація, рефінансування*);
- медицина (*кріохірургія, аутовакцина, фітотерапевт, остеопатія*);
- терміни технічних галузей (*ноутбук, процесор, сервер, сканер, смартфон, факс*).

Нерідко мова ЗМІ завдяки частому вживанню, сприяє унормуванню й кодифікації значної кількості термінів. Так, за порівняно невеликий проміжок часу стали узуальними й включені до лексикографічних праць такі технічні терміни: *принтер, сканер, тюнинг, банкомат, велотренажер, гвинтокрил, камерофон, кондиціонер, трицикл* тощо.

Деякі терміни ще не усталилися і характеризуються варіантністю, на зразок *ді-джей/діджей, аромотерапія/ароматерапія, пі-ар-технологія/піар-технологія*. Які з форм закріпляться в мові й стануть нормативними, покаже час.

Отже, термінологічна лексика в газеті покликана проінформувати читача або зацікавити, вплинути на нього, або має на меті поєднання цих двох завдань. Таку стильову своєрідність необхідно враховувати, оскільки виключно наукова дефініція виконати такі завдання не може. Не викликає сумніву, що надмірне вживання незрозумілих слів б'є насамперед по головному завданню преси – інформувати і впливати. Крім того, якщо позбавити експресивності, але збагатити газетні матеріали виключно термінологічною, діловою лексикою, вони перетворяться на одноманітне, малозрозуміле й нудне явище. Підсвідомо писемне слово викликає повагу у більшості людей; повторення в популярній авторитетній газеті вдалих неологізмів є введенням його в широкий вжиток. Таким чином відбувається термінологізація літературної мови зі шпальт масових видань – газет та журналів. Саме тому, що шаблонні, стандартні схеми тут сумісні з лексичними та стилістичними неологізмами, можливим є й пошук нових форм мовного вираження.

В інформаційному просторі України сьогодні переважає російська мова. Щоденно величезна кількість статей, промов та інших текстів публіцистичного стилю, які українці чують та читають, перекладаються з російської мови українською. Особливо це стосується електронних видань: інформаційний зміст, або «контент», поновлюється так швидко, що перекладачам доводиться працювати у надзвичайно обмежених часових умовах. Часто при такому перекладі українською (та й іншими мовами) «нашвидкоруч» перекладачі припускаються граматичних, стилістичних та інших помилок, які призводять до втрати та перекручування змісту тексту оригіналу. Ситуація з українськими перекладами більш-менш сприятлива у двох-трьох найвідоміших електронних українських інформаційних виданнях. Що стосується інших українських видань – ситуація, м'яко кажучи, дивує.

Помилки при перекладі публіцистичних текстів українською мовою, які зустрічаються сьогодні (власне, незалежно від цільової мови), є неприпустимі. Щоб зрозуміти чому, потрібно звернути увагу на такі фактори:

– по-перше, прикро, що до україномовної версії інформаційних текстів спостерігається зневажливе ставлення самих редакторів та видавців, та й самих перекладачів;

– по-друге, слід замислитись про кількість людей, які читають українські переклади публіцистичних статей в он-лайн, адже Інтернет сьогодні – єдине джерело актуальної інформації для надзвичайно великої кількості українців віком, скажімо, від 15 до 35 років.

Якість українських перекладів публіцистичних текстів в Інтернеті свідчить про недостатній рівень підготовки молодих перекладачів в Україні, оскільки подібними перекладами займаються саме молоді перекладачі.

Отже, як бачимо, переклад термінів у газетно-публіцистичному тексті пов'язаний з низкою труднощів, але все ж таки можна визначити основні способи, якими перекладаються термінологічні одиниці.

Список використаних джерел:

1. Андрієнко Л. О. Науково-технічний переклад : конспект лекцій і дидактичний матеріал для студентів лінгвістичних спеціальностей / Л. О. Андрієнко. – Черкаси : ЧДТУ, 2002. – 92 с.
2. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике : учеб. пособ. / И. В. Арнольд. – М. : Высш. шк., 1991. – 140 с.
3. Белодед И. К. Интернациональные элементы в лексике и терминологии / И. К. Белодед. – Х. : Высш. шк., 1980. – 208 с.
4. Варич М. В. Двомовна преса в умовах білінгвізму в Україні: історія, практика, тенденції розвитку / М. В. Варич. – К., 2009. – 18 с.
5. Виноградов В. С. Общие лексические вопросы / В. С. Виноградов. – М. : Феникс, 2004. – 356 с.
6. Виноградов В. С. Введение в переводоведение / В. С. Виноградов. – М. : Изд-во института общего среднего образования РАОГод, 2001. – 224 с.
7. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах : учеб. пособ. для филологов спец. вузов / Б. Н. Головин. – М. : Высш. шк., 1987. – 104 с.
8. Гореликова С. Н. Природа термина и некоторые особенности терминообразования в русском языке / С. Н. Гореликова // Вестник ОГУ. – Омск, 2002. – 105 с.
9. Даниленко В. П. Теоретичні та практичні аспекти нормалізації наукової термінології / В. П. Даниленко, Л. І. Скворцова // Мовознавство. – 1980. – № 6. – С. 16–21.
10. Карабан В. Теорія і практика перекладу / В. Карабан. – Вінниця : РТО, 2001 – 578 с.
11. Карпова В. Л. Термін і художнє слово / В. Л. Карпова. – К. : Наук. думка, 1967. – 130 с.
12. Кияк Т. Р. До питання про «своє» та «чуже» в українській термінології / Т. Р. Кияк // Мовознавство. – 1994. – № 1. – С. 22–25.
13. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу : підруч. для студентів ВНЗ / Т. Р. Кияк, О. Д. Огуй, А. М. Науменко. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 592с.
14. Чабаненко М. В. Інтернет-ЗМІ як складова частина системи засобів масової інформації України : моногр. / М. В. Чабаненко. – Запоріжжя : ЗНУ, 2011. – 183 с.

Роздолянская Е. Г.

Харьковский национальный технический университет «ХПИ», Украина

ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА ХУДОЖЕСТВЕННЫХ РЕАЛИЙ

Основная проблема теории и практики перевода – проблема верности воспроизведения. Борьба между двумя противоположными установками, которые в истории в наиболее чистом виде представляют классицистская теория адаптирующего перевода и романтическая теория дословного перевода, длится на протяжении всего развития переводческих методов и является движущей силой прогресса в этой области. Это противоречие не изжито и поныне; оно проистекает во многом из того, что хотя требование верности перевода программно декларируется, суть его точно не определена и не проанализирована и на практике оно часто вызывает различные толкования.

Для дальнейшего рассмотрения этого вопроса необходимо ознакомиться с двумя понятиями: реалия и ситуативные реалии. Реалии – это слова (и словосочетания), называющие объекты, характерные для жизни одного народа и чуждые другому; будучи носителями национального и/или исторического колорита, они, как правило, не имеют точных соответствий в других языках, а, следовательно, не поддаются переводу «на общем основании», требуют особого подхода. Многие элементы действительности, фона передаются, с одной стороны, не отдельными лексическими или фразеологическими единицами, а описаниями, целыми кусками текста, и с другой стороны – содержащимися в отдельных словах намеками и иллюзиями; такие «единицы отражения действительности» и называются ситуативными реалиями.

Поэтому, при переводе оригинальной литературы просто нужно твердо знать, какое значение вкладывает в слово носитель исходного языка и языка перевода. Хуже, когда дело касается реалий: только точное знание их значений, т.е. внеязыковой действительности, связанной с жизнью и культурой носителя исходного языка, а также умение пользоваться словарями позволит переводчику

довести их до восприятия читателя. То же с ситуативными реалиями; только словарь здесь редко помогает.

Будучи элементами традиционного поведения определенного народа, отражающими его национальные черты, ситуативные реалии должны найти свое отражение и в переводе: если опустить их и/или исказить или не разъяснить их, то читатель не получит верного представления о произведении или истолкует его для себя в своем национальном ключе.

Несмотря на яркий национальный колорит, ситуативные реалии, в отличие от лексических, сравнительно легче поддаются переводу, т.к. их передача не связана с необходимостью сохранять определенную форму. Трудность заключается, во-первых, в их распознавании и, во-вторых, в умении подыскать наиболее лаконичную форму для объяснения или намека на суть дела. Воспроизведя в переводе ситуативные реалии, нельзя забывать об их национальном колорите: используемая форма должна соответствовать содержанию. Однако, нередко ситуативные реалии носят такой характер, что у читателя перевода возникают не те ассоциации, которые автор ожидает от читателя подлинника.

Перевод существует до тех пор, пока языки различны. А различие языков неизбежно предопределяет различие средств образной выразительности.

Легче всего установить, что значение слов на различных языках, а особенно оттенки значений, не совпадают и поэтому перевод дословный невозможен, вреден и недопустим.

И абзац не всегда представляет собою законченное художественное единство, ибо есть части повествования, где единый ритм и темп, внушенный автору единым порывом, единым потоком чувства и мысли, подчиняет себе несколько абзацев; что само различие языков позволяет порой объединять несколько абзацев подлинника в один абзац перевода или, наоборот, дробить период на несколько абзацев.

Таким образом, переводчик ради передачи смысла образа вынужден в своей работе нарушать границы формальных языковых элементов подлинника -

заменять слова, изменять строй фразы, дробить ее или объединять с соседней, переносить отдельные слова из одной фразы в другую, а подчас и целые фразы из одного абзаца в другой.

Данная работа не направлена на уточнение определения реалий. Мы берем рабочее определение реалий как названий, присущих только определенным нациям и народам, предметов материальной культуры, фактов истории, государственных институтов, имена национальных и фольклорных героев, мифологических существ и т.п. А так же:

1. Реалия свойственная лишь одному языковому коллективу, а в других она отсутствует (Drugstore; yellow pages).

2. Реалия присутствует в обоих языковых коллективах, но в одном из них она не отмечается специально (Am. Clover leaf -автомобильная развязка в виде клеверного листа).

3. В разных обществах сходные функции осуществляются разными реалиями (Am. Hot dog – рус: пирожок; Am. Soda fountain – рус: кафе мороженое)

4. Сходные реалии функционально различны. Так, cuckoo's call «кукование кукушки» в народных поверьях американцев предсказывает, сколько лет осталось девушке до свадьбы, в русских – сколько лет осталось жить.

Известно, что жизнь отражена в языке, в совокупности слов, но беда в том, что каждый народ вкладывает в слова свои понятия. Так что независимо от общности законов человеческого мышления, одни и те же с виду слова отражают неодинаковые представления. Не будь этого, не будь, кроме того, национальных особенностей жизни народов, соответственно отраженных в словах, не существовало бы и теории перевода.

Стаховська Н. Ф.

Дніпродзержинський державний технічний університет

**ЗМІНИ У ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Зміни у словниковому складі української мови пов'язані зі сферою матеріального виробництва, розвитком продуктивних сил і виробничих відносин, науково-технічним прогресом і зміною в соціальній та політичній структурі суспільства, засвоєнням чи втратою духовних та культурних цінностей народу. Кожна зі сфер функціонування літературної мови засвідчує ці зміни по-різному. Особливої уваги заслуговують дослідження лексики періодів соціальних зрушень, коли змінюються умови та сфери функціонування української мови як державної з урахуванням вікових, соціальних змін у складі мовців, територіальних відмінностей мови тощо.

На початку ХХІ століття питання статусу, перспектив та напрямів розвитку української мови, зокрема її лексичного складу, постійно перебувають у полі зору вітчизняних лінгвістів. Однак деякі мовні явища, що стосуються лексико-семантичного рівня мови, подаються без чіткої структуризації та детального аналізу класифікаційних ознак. Потребує уточнення поняття «лексико-семантичні процеси».

Під терміном «лексико-семантичні процеси» розуміємо зміни в лексико-семантичній системі української мови на рівні внутрішньослівних, парадигматичних, синтагматичних та асоціативно-дериваційних відношень, що визначають динаміку кількісних та якісних структурно-семантичних та функціонально-стилістичних змін.

Зміни словникового складу мови зумовлені дією інтралінгвальних та екстралінгвальних факторів (за іншою термінологією, такі кореляційні пари, як «позамовні/внутрішньомовні», «позамовні/мовні», «екстралінгвальні/лінгвальні», «екстралінгвістичні/інтралінгвістичні», «внутрішньосистемні/позасистемні» чинники/ фактори/стимули розвитку мовної системи).

Активізація процесів запозичення, жаргонізації, лексичної реактивації в сучасній українській мові зумовлюється дією відповідних екстралінгвальних та інтралінгвальних факторів. Процес запозичення детермінується, з одного боку, змінами в суспільно-політичному, економічному, культурному, освітньому житті українського суспільства, а з іншого – викликаний потребою в засобах чіткої однозначної або експресивної номінації, тенденцією до уникнення полісемії, потребою нейтралізувати національну специфіку, протиставити певні групи або мовців доквіллю чи ідентифікувати, завуалювати поняття (прагнення до евфемістичних замінів).

Серед факторів активізації реактивованих лексичних одиниць виділяються: зміни у суспільно-політичному житті, демографічні зміни (активні міграційні процеси в країні), зміни умов функціонування української мови, а також тенденція до деколонізації, ідентифікуюча функція слова, явище «стилістичної транспозиції» тощо.

У процесі розвитку мови можуть виникати нові значення слова, тобто його семантичний обсяг змінюється – розширюється чи звужується. Але в кожному конкретний період семантична структура слова є величиною постійною, інакше неможливим було б мовне спілкування. Здатність слова вживатися в кількох значеннях називається багатозначністю. Багатозначність вважають могутнім джерелом і засобом збагачення словникового складу мови. Нові значення слова виникають на основі перенесення найменування з одних предметів, ознак, дій, станів на інші на основі подібності чи суміжності. Внаслідок цього створюється можливість одним словом позначати два і більше поняття. Так, іменники механізм, приплив шляхом метафоризації набували нового значення «сукупність заходів», «надходження чого-небудь суцільною масою», з яким вживаються в текстах професійного мовлення без будь-якого відтінку образності чи емоційності, напр.: *Кабінетові Міністрів України та Національному банку України розробити та запровадити механізм, який сприяв би припливу коштів населення до Ощадного та інших банків України.* В усній

формі ділової мови слова в переносному значенні використовують ширше, пор.: *На біржах встановлюється так звана цінова стеля. Інколи ціна руйнує цю стелю.*

Значення слова співвідносне з поняттям як категорією мислення, що виникає внаслідок відображення та узагальнення у свідомості людини істотних ознак і властивостей предмета, являє собою сукупність людських знань про предмет. Слово матеріалізує поняття і тим самим робить його доступним і для інших людей. Однак слово не тільки матеріалізує поняття, а й формує його. Таким чином, воно – не умовне звукове позначення предмета, а мовний знак, що виникає внаслідок пізнання людиною ознак, властивостей предмета. Здатність слова називати поняття дає можливість у процесі спілкування користуватися порівняно невеликим запасом слів. Усвідомлення нерозривного зв'язку слова і поняття – запорука успішного глибокого оволодіння мовою свого фаху, вміння точно висловлювати думки, добираючи для цього відповідні лексеми. Поняттєвість як основна ознака наукового, професійного мовлення закріплюється і виражається у словах-термінах.

Для ділового мовлення багатозначність – явище небажане, оскільки провокує неточність, двозначність трактувань. В офіційно-діловому та науковому стилях мови слова використовують, як правило, в одному термінологічному значенні, яке не обов'язково є первинним. Наприклад, слово *каса* має п'ять значень, серед яких значення «назва кредитної установи, організації*», з яким воно функціонує у банківській справі (ощадна каса, депозитна каса, прибуткова каса), словник української мови подає третім.

Словниковий склад сучасної української літературної мови формувався протягом тривалого історичного часу. Лексика сучасної української літературної мови не однорідна за походженням. Виділяють корінну і запозичену лексику.

Власне українська лексика – це слова, які виникли на українському мовному ґрунті в період формування і розвитку української мови і виражають її специфіку. Це кількісно найбагатший та найбільш різноманітний пласт корінної лексики, який утворюють загальноживані слова різних тематичних груп, назви

страв і напоїв, одягу та взуття, рослин, явищ природи, абстрактна лексика, напр.: вареник, галушка, борщ, горілка, паляниця, млинець, юшка, узвар; штани, спідниця, черевик, чобіт, кожух, сорочка, хустка, стрічка; соняшник, суниця, шовковиця; гай, хурделиця; мрія, надія, поступ, а також назви із суспільно-політичної, адміністративної, технічної, наукової, педагогічної сфер, напр.: власність, громада, громадянин, галузь, держава, працівник, урядовець, підприємство, промисловість, кисень, питома вага, підручник, іспит, освіта.

Крім корінних слів, у лексичному складі української мови певне місце займають запозичення з інших мов (близько 10% усього її словникового складу). Цікавим є процес засвоєння слів з інших мов. Відбувається він, як правило, внаслідок культурних, економічних, політичних контактів з іншими народами. Безперечно, запозичені з інших мов слова відповідним чином пристосовуються до фонетичних, граматичних законів української мови, тобто відбувається їх фонетичне, ірафічне, лексичне, граматичне освоєння (адаптація). Тому не завжди легко встановити різницю між корінним та запозиченим словом, особливо давніми запозиченнями чи запозиченнями з інших слов'янських мов, напр.: влада, власний, ганьба, гасло, праця, чекати (з чеської), місто, хвороба, кишень (з польської), посланник, чиновник (з російської), бадьорий, дьоготь (з білоруської), левада, огірок, м'ята (з грецької), бульба, коляда (з латинської), козак, шаровари, табун, отара, гарбуз (з тюркських мов).

Більшість запозичених слів зберігають характерні фонетичні, словотвірні, морфологічні ознаки. Наприклад, для запозичень із грецької мови характерні голосні [a], [e] на початку слова: афера, ера, епос; звукосполучення пс, кс у середині слова: лексика, псевдонім; суфікси -ад(а), -ид(а), -ід(а): олімпіада, панахида, піраміда та ін.

У новий час кількість запозичень з інших мов збільшується. Про це свідчить словник-довідник Д. Мазурик «Нове в українській лексиці» [1]. Укладений за матеріалами української преси і частково зарубіжних періодичних україномовних видань 1991–2001 рр., словник відображає динаміку процесів, що відбуваються в сучасній українській мові, зокрема щодо запозичень. Уперше засвідчені серед

неологізмів-запозичень слова акредитувати, антиглобаліст, антидемпінг, ваучер, вебсайт та ін.

Мова професійного спілкування передбачає широке використання виробничо-професійної та науково-термінологічної лексики. Виробничо-професійна лексика – це слова чи словосполучення, які пов'язані з певною сферою виробництва (назви процесів виробництва, знарядь праці) та професії. Спеціальні слова та вислови, притаманні мові певної професійної групи, називають професіоналізмами. Виділяють науково-технічні, професійно-виробничі, просторічно-жаргонні професіоналізми³. Звичайно вони виступають як неофіційні, розмовні, а тому часто емоційно забарвлені синоніми-еквіваленти до усталеної професійної номенклатури чи слів-термінів і виходять за межі літературної мови. Наприклад, у мові працівників банківсько-фінансової сфери можна почути професіоналізми «зняти касу», «підбити (прикинути) баланс»; користувачі персональних комп'ютерів материнську плату називають «мама», а клавіатуру – «клава»; у друкарів та журналістів помилка – це ляп. Лише деякі з них часом входять у нормативне вживання, напр.: двірник «пристрій для очищення вітрового скла», ліхтарик, боковик «підзаголовок, винесений за поля тексту».

Науково-термінологічна лексика – один з основних лексичних компонентів таких функціональних стилів писемного мовлення, як науковий, офіційно-діловий, публіцистичний. Усі слова, які належать до термінологічної лексики, об'єднуються в мові загальною назвою «термін».

Термінологічна лексика є важливою категорією лексики кожної мови. Термінологія становить окрему підсистему в складі лексичної системи, , для неї характерний двосторонній зв'язок з лексичною системою, оскільки одночасно вона є й донором, і реципієнтом – збагачуючи певною мірою лексику, вона сама перебуває під впливом тих процесів, що відбуваються у лексиці загальнонаціональної мови»⁶. Кількість термінів з розвитком суспільства збільшується, оскільки вони перші фіксують соціально-економічні, державно-політичні, науково-технічні та культурні досягнення усієї людської цивілізації.

Важливо також, наголошують мовознавці, сформувати національну терміносистему у найсучасніших галузях, а саме у галузях комп'ютерної техніки, штучного інтелекту, автоматизованого забезпечення, інформаційної служби, розширити присутність української мови в Інтернеті, тобто створити українську термінологічну базу сучасного постіндустріального суспільства [7].

У лексичному складі української літературної мови виділяють слова, які виражають не тільки поняття, а й містять у собі відтінок емоційної забарвленості, образності (емоційно-експресивна лексика).

На думку деяких дослідників, «професіоналізми виникають, коли та чи інша спеціальність або вид занять не має розвинутої термінології». Більш виваженою, однак, видається думка про те, що професіоналізми вживаються у певному професійному середовищі з метою «детальнішого членування дійсності в сфері спеціальних інтересів» [3]. Виконуючи важливу номінативно-комунікативну функцію, вони сприяють кращому взаєморозумінню.

Професійна лексика тісно пов'язана зі спеціальною термінологією окремих галузей науки, техніки, освіти. Вони мають велику кількість спільних елементів, але між ними є й істотні відмінності. При детальній диференційованості назв окремих предметів, їх частин та видових понять у професійній лексиці немає назв для широких категорій однакових чи подібних реалій, а кожна назва за своїм походженням і структурою звичайно ізольовані від інших, виникають стихійно на власній мовній основі, не мають чіткого наукового визначення. У термінології слова, що означають близькі поняття, становлять утворення від однакових коренів, галузеві терміни переважно творяться свідомо, часто з використанням іншомовних слів та словотворчих засобів.

Професіоналізми здебільшого застосовують в усному неофіційному мовленні, у писемній мові вживають у виданнях, призначених для фахівців (буклети, інструкції, поради). Взагалі в офіційно-діловому та науковому стилях професіоналізми використовують з певним застереженням. Чим вищою буде мовна культура і більш організованим колектив, тим рідше з'являтимуться професіоналізми, особливо в діловому мовленні.

Отже, лексика містить у своєму складі слова, які не тільки обслуговують наукову діяльність людей, але й вживаються для точного позначення певного поняття.

Список використаних джерел:

1. Мацько Л. І. Українська мова в кінці ХХ ст. (зміни в лексиці) / Л. І. Мацько // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 15–20.
2. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / О. Г. Муромцева. – Х. : Вид-во при Харківському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1985. – 152 с.
3. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика / М. І. Пентилюк. – К. : Вежа, 1994. – 240 с.
4. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – 3-тє вид., перероб. і доповн. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
5. Роль і місце мови у суспільстві // Тези доп. 50-ої підсумк. конф. проф.-викл. складу КПУ. – К., 2002. – С. 21.
6. Слово у мові та словнику // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2006. – Вип. 3. – С. 47–49.
7. Стратулат Н. В. Семантична неологізація як спосіб збагачення словникового складу української мови / Н. В. Стратулат // Мовознавство. – 2007. – № 3. – С. 69–77.

К. філол. н. Тимкова В. А.

Вінницький національний аграрний університет, Україна

РІЗНОВИДИ МОВНИХ ДЕВІАЦІЙ У СТУДЕНТІВ-АГРАРІЇВ

Обмежене використання української літературної мови як засобу усного спілкування позбавляє її одного з найважливіших, живих і відкритих, джерел нормування й кодифікації, тому що переважна більшість інновацій і запозичень, їх перевірка на життєздатність і адаптація або ж відторгнення відбувається в рухливому живому, а не фіксованому писемному мовленні.

Нині процеси спонтанної й офіційної суржифікації настільки замулили живомовні народні джерела, що звертатися у справі нормування літературної мови до усно-розмовної бази, як це робили мовознавці й літератори, зокрема Б.Антоненко-Давидович, ще в 60-х роках, не кажучи вже про 20-ті, варто із великим застереженням.

Ми вбачаємо, що вихід із кризового стану усних форм побутування мови можливий завдяки відновленню колишніх традицій літературної мови, тобто

орієнтуванні на лексикографічні джерела, видані до погрому українства або у вільному світі, і поширенню їх через систему вищої освіти.

Україна, як відомо, аграрна держава. Тому, очевидним є те, що саме майбутні фахівці-аграрії вишів є сприятливим тлом для означеного вище, адже більшість з них є вихідцями із села, де ще побутує територіальний діалект. Культура мовлення в нашій державі є одним із вразливих місць, актуальність проблеми культури спілкування є беззаперечною.

Питаннями ролі культури мовлення, побутування певних її компонентів, перспективами розвитку займалися ціла когорта лінгвістів: Н. Бабич, І. Білодід, І. Голуб, Т. Панько, О. Пономарів, Д. Розенталь, О. Сербенська та інші. Потрібно згадати й прізвища методистів, у працях яких висвітлюються теоретичні засади розуміння поняття «мовленнєва культура», її основні риси та характеристики, прийоми і засоби формування: М. Вашуленко, Т. Ладиженська, В. Капінос, Є. Пасічник, М. Пентилюк, М. Соловейчик тощо.

На жаль, нині немає ґрунтовних напрацювань щодо поліпшення рівня культури усного та писемного мовлення студентів аграрних закладів освіти.

Відтак, актуальність дослідження визначається недостатньою опрацьованістю проблеми культури мовлення майбутніх аграріїв. Метою дослідження є напрацювання методичного матеріалу, необхідного для поліпшення культури мовлення студентів аграрних вищих навчальних закладів. Найважливішим має бути системний підхід у навчанні, а форми роботи зі студентами можуть бути різними.

Як-от, бесіда із вихованцями про те, коли найчастіше порушуються норми літературної мови і як цьому запобігти. Зокрема, нині досить часто надуживаємо конструкціями з дієсловом *складати*. Використовуємо фрази *складати думку* (*уявлення, рівняння, план, проект, доповідь*), говоримо *це складає велику суму, складаються сприятливі умови, це складає частину чогось*, навіть неоковирне *складові успіху*. Щоб цьому запобігти, то варто – *план, доповідь можна написати і сказати: це дасть велику суму, становить частину, виробити думку* та ін..

Також маємо задіювати наочність із нормами літературної мови, яка постійно є в аудиторії і впадає у вічі студентам або ж переглядається студентами під час висвітлення згаданої теми у рамках презентації, а отже, ми задіємо зорову пам'ять:

ведуча організація (треба: провідна установа),
відпала необхідність (варто активізувати: немає потреби),
в силу закону (на підставі закону),
в силу обставин (через обставини, з огляду на обставини),
в строгому смислі слова (у точному значенні слова),
вступати в силу (набувати чинності),
завідуючий відділом (завідувач відділу),
немає смислу (немає сенсу),
підпис завіряю (підпис засвідчую),
по крайній мірі (принаймні, щонайменше),
попереджати хворобу (запобігти хворобі),
служити підставою (бути підставою),
у цьому відношенні (щодо цього, з цього погляду),
це не має відношення до справи (це не стосується справи),
це не рахується (це не береться до уваги),
як нами вже відзначалось (як уже відзначено, як ми відзначали).

Безумовно, згадані нами форми роботи дієві, однак, як стверджує давнє прислів'я: «Розкажи мені, і я запам'ятаю десяту частину, покажи мені, і я запам'ятаю половину, залучи мене, і я запам'ятаю все». Таким чином найкраще засвоюється та інформація, яка набувається ціною власного досвіду. Тому, на наш погляд, потрібно чергувати форми роботи зі студентами і до активного слухання викладача додавати ще й знання, здобуті ціною власних зусиль.

З усього випливає, що на шляху до творення демократичного суспільства нам, українцям, які з діда-прадіда працювали біля землі і з неї черпали глибину красномовства, необхідно активізувати самобутні ресурси української мови, збагачувати її словниковий запас та боротися із суржиком. А також бути свідомим

того, що ствердний результат не забариться лише тоді, коли мобілізується кожен житель міста (зокрема, м. Вінниця) і зробить свій внесок у збереження екології мови. Так само кожен свідомий українець має подбати про «чистоту» тієї інформації, яку прагне донести до широкого загалу.

Мовні девіації, що виникають у результаті порушення норм, суттєво гальмують процес адекватного сприймання інформації реципієнтом. Суспільна функція мовної норми полягає в обов'язковому дотриманні кодифікованої мовної норми. Порушення норми є суспільно небезпечним явищем, оскільки неодмінно фіксуються у сфері свідомого чи підсвідомого, спричиняють формування неправильних лінгвостереотипів і тим самим заважають виробленню й закріпленню літературних норм у соціумі.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки створено концепції, за якими: помилки досліджуються задля удосконалення мовлення, підвищення рівня грамотності мовців, аналізуються у практичній стилістиці як джерело кодифікації норм, осмислюються причини виникнення помилок та досліджуються шляхи їх усунення й попередження.

Д. филол. н. Шепель Ю. А.

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, Украина

**ПАРАДИГМА АФФИКСОВ В СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЯДАХ
И ГНЕЗДАХ ПРОИЗВОДНЫХ СЛОВ
СО СВЯЗАННЫМИ И СВОБОДНЫМИ КОРНЯМИ**

Современная теория словообразования отражает реализацию системного подхода к описанию языка, вскрывает организацию языковых единиц, их объединения на основе определенных словообразовательных отношений и основанных на них сложных словообразовательных единицах.

Вместе с тем достаточно много вопросов словообразования еще остаются недостаточно полно освещенными. На наш взгляд, с одной стороны, это

объясняется сложностью самой системы словообразования. С другой стороны, это можно объяснить разносторонними связями словообразования с другими подсистемами языка, разнообразием функций словообразования, принципами построения этой подсистемы, то есть большим количеством и многообразием языковых единиц, которые в ней выделяются, сложной иерархией их связей в синтагматическом и парадигматическом планах.

Необходимо отметить, что общая теория словообразования в настоящее время требует не столько нового материала, сколько обобщения, осмысления уже накопленного за прошедший промежуток времени материала под определенным углом зрения.

С середины 70-х годов и вплоть до конца XX ст. в центре внимания дериватологов в основном была основная единица словообразовательной системы – производное слово. Благодаря исследованиям И. И. Ковалика, В. С. Перебейнос, А. Н. Тихонова, Р. С. Манучаряна, П. А. Соболевой, Е. Л. Гинзбурга, Н. Ф. Клименко, Н. А. Янко-Триницкой, Е. Г. Городенской, И. С. Улуханова, Е. А. Земской, О. Г. Ревзиной, З. М. Волоцкой, Т. М. Возного и др. актуальным стало изучение реальных объединений производных слов, а также словообразовательных полей производных слов. К таким объединениям можно отнести, прежде всего, словообразовательные гнезда и словообразовательные ряды. Но если словообразовательные гнезда изучены сравнительно полно и с разных сторон, то словообразовательные ряды остаются все еще практически не исследованными.

Таким образом, необходимость всестороннего изучения словообразовательного ряда в словообразовательной науке будто бы не оспаривается лингвистами разных направлений и, вместе с тем, теория и практика их построения еще недостаточно разработаны, не выработаны единые принципы в определении характеристик словообразовательного ряда, малоизученными остаются вопросы, связанные с их семантикой.

Системность словообразования базируется на многих разнонаправленных оппозициях. Одним из таких направлений являются ряды дериватов, которые объединяются тождеством словообразовательного форманта последнего деривационного шага и противопоставляются производящим основам. Именно такую микросистему представляют собой словообразовательные ряды. Пробел

в изучении такой комплексной единицы словообразования как словообразовательный ряд, на наш взгляд, объясняется тем, что в поисках выявления системности языка на всех структурных уровнях с середины 70-х гг. XX ст. основное внимание лингвистов при определении комплексных единиц было смещено с формантной части слов на деривационную базу. При этом основное внимание обращалось на роль производящей основы в словообразовании. Как результат такого подхода мы имеем сейчас достаточно хорошо изученные такие комплексные единицы как словообразовательная цепочка, словообразовательная парадигма и словообразовательное гнездо.

В современной дериватологии в целом сложилась такая концепция системности, которая базируется на иерархии различных объединений словообразовательных типов. Следует признать такой подход односторонним, так как он не в полной мере отражает свойства системы словообразования. Поэтому эта концепция, на мой взгляд, должна быть дополнена сведениями о системной организации словообразования, полученными из формантоцентрических исследований дериватологии.

Словообразовательные системные отношения обнаруживаются прежде всего в словообразовательном ряду и в словообразовательном гнезде. Вполне закономерно, что **объект нашего исследования** — словообразовательный ряд — представляется как один из составляющих системы языка: системы словообразования. Словообразовательный ряд рассматривается нами как один из важнейших способов упорядочивания / организации производных слов, то есть как единица показательная, значительно более широкая по своему объему своего содержания.

Предмет исследования составляют системообразующие свойства формы и семантики членов словообразовательного ряда.

Обращение к комплексным единицам связано также с намерением отразить многообразные словообразовательные возможности и отношения, не ограничиваясь при этом отношениями производящего и производного. Исследование словообразовательных рядов проводится в рамках теории иерархического строения словообразовательного уровня. Понимание иерархии при установлении единиц словообразовательного уровня осознается как вхождение единиц одного множества в другое.

В отличие от макрогнезд и макрорядов, построенных по категориальному принципу, в статье единицы словообразовательной системы объединяют ряды и гнезда самой различной словообразовательной природы (независимо от лексико-грамматического класса производящих). В связи с этим под *отношениями производности* я понимаю направленные структурно-семантические соответствия между производящими и производными (как непосредственные, так и опосредованные). Словообразовательная мотивированность рассматривается как явление формально-семантическое, поэтому при определении отношений мотивации учитывается как формальный, так и семантический критерии.

В самом общем виде *словообразовательные ряды* представляют собой конечные множества слов, которые обладают тождественным аффиксом последнего деривационного шага. Слова, составляющие словообразовательные ряды, считаются терминальными точками ветвей соответствующих гнезд и внутри словообразовательного ряда упорядочиваются своей деривационной историей.

Основная цель исследования заключается в выявлении принципов построения формально-семантической структуры словообразовательного ряда как отдельной самостоятельной сложной единицы словообразовательной системы.

Достижение поставленной цели определяется решением одной из немаловажных для словообразования исследовательской **задачи**: определение места в словообразовательной системе слов со связанным корнем и разработка методики построения словообразовательных рядов, включающих слова со связанным корнем.

Решение этих вопросов, на мой взгляд, в дальнейшем может предоставить возможность исследователям по-новому интерпретировать иерархию словообразовательных единиц с учетом такой двусторонней комплексной единицы словообразовательного уровня, как словообразовательный ряд, а также разработать аппарат его исследования и тем самым заполнить соответствующую лакуну в теории и практике современной дериватологии.

Примечательной особенностью современного языкознания можно считать ее ярко выраженный интерес к металингвистическим построениям, в частности, к созданию такого аппарата терминов и понятий, которые позволили бы возможность адекватно отразить ее собственную историю и ситуацию, что

сложилась к сегодняшнему дню. Стремление охарактеризовать ту роль, которую играют современные научные концепции о языке в общей цепи поступательного движения лингвистики ведет к попыткам осознать, в каком направлении идет преобразование бытующих в ней идей и определить более точно цели и задачи самих лингвистических исследований, вырабатывая для этого новые подходы к описанию и объяснению языковых явлений. Современное состояние лингвистической науки требует новых методологических установок и новых понятий для лучшего программирования исследовательских направлений.

Рассматривая словообразовательные ряды и словообразовательные гнезда, составляющими которых является слова, в которых направление словообразовательной производности между мотивирующим и мотивированным выражено / не выражено формально, можно заметить, что между аффиксами этих гнезд / рядов существуют своеобразные связи, отчасти напоминающие парадигматические¹.

Рассмотрим словообразовательный ряд на =ов= в русском и украинском языках (*китовый, слоновый, тигровый, спусковой, проводниковый, малышковый, рубцовый, деловой, ползунковый, ягодниковый, колосковый, смысловой, желтковый, белковый, сквозняковый, кочевой, смотровой, торговый, страховый, сторожевой // китовий, слоний (чаще – слонячий), тигровий, пусковой, спусковой, мамонтовий, рубцовий, діловий, дощовий, березовий, кленовий, вартовий, оглядовий, сторожовий, страховий, кочовий, алюмінієвий, бронзовий, ситцевий, тютюновий, антрацитовий* и др. При этом не обходимо отметить следующее. При моделировании словообразовательного ряда необходимо учитывать, что в обоих языках имеет место широко распространенная словообразовательная синонимия производных адъективов с конкурирующими формантами =ов= (=ев=) // =н= (=ен=), которая семантически не различается, ср.: *никотиновый – никотинный, антрацитовый – антрацитный, аквамаринный – аквамаринный // хлорный – хлоровый, багетный – багетовый, чавунный – чавуновий* и др. Такое параллельное функционирование производных в обоих языках объясняется отсутствием соответствующих ограничений

---

¹ Р. М. Фрумкина отмечает: «Иногда парадигмой в широком смысле слова называют господствующие общенаучные представления о том, каким требованиям должна удовлетворять теория, гипотеза, рассуждение, чтобы они принимались как научные» [1].

сочетаемости мотивирующих основ с суффиксом =н=. Однако далеко не все производные находят подобное параллельное отражение. Внутриязыковая словообразовательная синонимия в рядах на =ов= (=ев=) в обоих языках проявляется, с одной стороны, как симметрическая, а с другой стороны, как асимметрическая межъязыковая синонимия, ср.: *багетовый* // *багетный*, *багетовый*: *багетный*, *багетовий*; *фосфоритовый* // *фосфоритный*, *фосфоритовый*, *фосфоритный*, *фосфоритовий* и *мраморный* // *мрамуровий*, *мрамурный*; *гарусный* // *гарусовий*, *гарусний*; *стальной* // *сталевиий*, *стальный*. Асимметрическое явление межъязыкового уровня в рядах на =ов= (=ев=) в русском и украинском языках проявляется в употреблении изофункциональных формантов =ов= (=ев=) и =ск= / =ев=, =ск= / =ов=, =овск= / =ев=. Так, латинские слова русских названий месяцев сочетаются с суффиксом =ск= (=овск=), а славянские основы украинских наименований – с суффиксом =ов= (=ев=), ср.: *январский*, *февральский*, *мартовский* // *січневий*, *лютневий*, *березневий* и т.д. Рассматриваемый словообразовательный ряд характеризуется в обоих языках моноформией. Хорошо интерпретирующимися являются отыменные структуры первого – третьего шага деривации: R_3R_2O , $R_3R_2R_2O$, $R_3R_2R_1O$, $R_3R_2R_1R_1O$. Как особо активные отличаются только две из них — R_3R_2O , $R_3R_2R_2O$. Русские связанные корни –*дол-*, –*наст-* связываются одним и тем же суффиксом =j=, но разными префиксами *раз=*, *не=*, соответственно. Вместе с тем словообразовательные парадигмы их совпадают (*раздольный*, *ненастный*; *раздольно*, *ненастно*). Рассматривая словообразовательные ряды, составляющими которых являются производные со связанными и свободными корнями, с точки зрения определения места данных производных в словообразовательном гнезде можно заметить, что большее / меньшее сходство словообразовательных парадигм зависит от нескольких причин. Остановимся на них.

1) Тождество / различие набора словообразовательных формантов зависит от того, реализуется ли одно или разные значения аффикса слова, стоящего в вершине данного гнезда. Наблюдения показывают, что гнезда от вершин с одинаковым значением аффикса, имеют более сходные парадигмы, чем гнезда, которые образуются от слов с тем же аффиксом, но в разных значениях. Возьмем словообразовательный ряд слов на *ическ(ий)* / =*аическ(ий)*. В украинском

языке такого суффикса нет, но функционально ему соответствует суффикс =ичн=(=ічн=): *сценический // сценічний, диетический // дієтичний, акробатический // акробатичний, гармонический // гармонічний, хореический // хореічний, синтаксический // синтаксичний, генетический // генетичний, тропический // тропічний, цилиндрический // циліндричний, кубический // кубічний, сферический // сферичний, метрический // метричний, эпизодический // епізодичний, канонический // канонічний, акустический // акустичний, диалогический // діалогічний, коммунистический // комуністичний* и др. По характеру мотивирующих основ это отыменные ряды, включающие прилагательные от наименований интернациональных терминов из сферы науки, литературы, искусства с общим значением адъективов «свойственный тому, связанный с тем, что обозначено мотивирующим словом». Мотивирующими для ряда выступают существительные женского рода на =к(а) (*физика – физический // фізичний, графика – графический // графічний*); существительные женского рода на =ия // =ія (*дипломат – дипломатия – дипломатический, дипломатичный // дипломатичний; дистрофический // дистрофічний / дистрофія – дистрофічний*); существительные на =изм= // =ізм=(=изм=) и названия лиц на =ист= // =іст=: *реализм – реалист – реалистический // реалізм – реаліст – реалістичний*. В русском языке, в отличие от украинского, некоторые из прилагательных ряда на =ическ= имеют паронимические пары в рядах на =ичн=, ср.: *акробат (акробатика)- акробатический – «относящийся к акробатам, акробатике» (укр. акробатичний) // акробатичный – «ловкий, как акробат» (укр. акробатичний)*. С другой стороны, в русском языке, в отличие от украинского, ряд на =ическ= может пересекаться в семантическом плане с рядом на =ичн= благодаря наличию определенных параллельных словообразовательных адъективов от непроизводных существительных муж. и жен. рода с нулевой флексией, ср.: *парабола – параболический / параболичный, металл – металлический / металличесный, синтаксис – синтаксический / синтаксичный гипотеза – гипотетический / гипотетичный, гипербола – гиперболический / гиперболичный, климат – климатический / климатичный, канон – канонический / каноничный*. В украинском языке во всех этих случаях представлены адъективы только на =ичн= (=ічн=), ср.: *парабола –*

параболічний, синтаксис – синтаксичний, гіпербала – гіперболічний и др., хотя могут при этом появляться свои параллели, ср.: *метал – металічний / металевий*.

Таким образом, ряд на *=ическ=* (*=аическ=*) // *=ичн=* (*=ічн=*) будет пересекаться с отыменными гнездами, в словообразовательную парадигму которых входят непроеводные и проиеводные существительные на *=к=*, *=іј=*, *=изм=* // *=к=*, *=іј=*, *=изм=(=ізм=)*, а суффикс *=ическ=* / *=ичн=* будет входить в парадигму суффиксов *=к=*, *=іј=*/*=іј=*, *=изм=* (*=ізм=*).

Обратимся к доугим примерам, для чего поидем теперь от обратного.

Возьмем, к примеру, словообразовательный ряд проиеводных слов на *=изм=*. В русском и украинском языках суффикс *=изм=* образует слова со значением 1) научные и общественные течения и направления (*большевизм, дарвинизм, идеализм, ленинизм, марксизм, реализм, социализм; ленінізм, марксизм, капіталізм, романтизм*); 2) действия, качества, свойства (*авантюризм, бюрократизм, коллективизм, героизм, туризм, формализм; кар'єризм, патріотизм, формалізм*); 3) элементы языка (*диалектизм, канцеляризм, латинизм, прозаизм, архаизм, вульгаризм, лаконизм, пессимизм; архаїзм, вульгаризм, лаконізм...*). Первому значению суффикса *=изм=* соответствует парадигма, состоящая из суффиксов *=ист=*, *=ск=*, *=н=*, *=ость* и префикса *анти=*. Данному ряду соответствуют гнезда с вершинами *анимизм* (*анимист*), *коммунизм* (*коммунист, коммунистка, коммунистический, антикоммунистический*), *квиетизм* (*квиетист*), *натурализм* (*натуралист, натуралистический, натуралистичный, натуралистичность*), *пацифизм* (*пацифист*), *пиетизм* (*пиетист*), *супрематизм* (*супрематист*), *суффражизм* (*суффражист, суффражистка*), *утилитаризм* (*утилитарист, утилитаристка, утилитарность, утилитарный*) и др.

Парадигма аффиксов от существительных на *=изм* во втором значении отличается от парадигмы от первого значения наличием наречий на *=о* и отсутствием проиеводных с префиксом *анти=*. Третье значение проиеводных на *=изм* формирует парадигматический набор таких аффиксов, как *=ичн=*, *=н=*, *=ость*, *=ск=*, *=ическ=*. Наибольшей продуктивностью характеризуются субстантивная и адъективная ветви. Наборы аффиксов здесь самые емкие. Наибольшей активностью характеризуется адъективная ветвь (7 аффиксов).

2) Сходство аффиксальных парадигм, которые соответствуют одному аффиксу вершины, определяется также характером семантики слова, в которое входит данный аффикс. Так, например, парадигмы гнезд от качественных прилагательных отличаются от парадигмы гнезда производных от относительных прилагательных наличием наречий на =о.

Степень сходства парадигм для гнезд, вершины которых включают в себя аффиксы в одном и том же значении и обладают сходной семантикой, зависит от количества производных в гнезде. В таких гнездах (со сходным, тождественным, одинаковым количеством производных), будет и больший процент совпадения аффиксов. Так, сравним гнезда от вершин *цельный* (1 производное), *пристойный* (4 производных), *стройный* (4 производных), *аморфный*, *вешний* (1 производное), *адъективный* (3 производных), *взаимный* (2 производных) и др.

Парадигмы гнезд от *стройный* и *пристойный* образуются одинаковым количеством производных и характеризуются сходством. В гнездах со сходным количеством производных (вершины *стройный*, *пристойный*) имеется большее количество совпадающих аффиксов. Аффиксальная же парадигма гнезда от *цельный* имеет значительные отличия за счет меньшего количества производных. Вместе с тем, объединяет эти гнезда субстантивная отадъективная ветвь на =ость.

Наличие «парадигматической» связи между аффиксами гнезд / рядов со связанными корнями дает возможность в перспективе создать гнездовой словарь, в котором будут представлены словообразовательные парадигмы, соответствующие определенным аффиксам вершин. Для удобства пользования таким словарем в нем можно привести только суммарные графы, получаемые при сложении графов соответствующих парадигм, вариантов аффиксальных парадигм, игнорируя конкретные различия между ними. Дело в том, что в гнездах слов со связанными корнями «парадигматическая связь» выражается яснее, так как в них аффиксы вершины соответствуют определенному набору аффиксов производных. Эти же принципы могут послужить основой и для построения словаря гнезд со свободными корнями. Омнимичные аффиксы вершин, соответствующие разным парадигмам, должны, на мой взгляд, представляться в таком словаре отдельно. После каждого графа аффиксальной парадигмы необходимо задать списки корней, которые сочетаются с ее членами.

Здесь же может даваться перечень конкретных аффиксов, которые соединяются с данным корнем. Такого рода словарь предоставит возможность моделировать реальные и потенциальные гнезда слов со связанными корнями на основании их грамматических структур, изображаемых векторными графами.

Список использованных источников:

1. Фрумкина Р. М. Лингвистическая гипотеза и эксперимент / Р. М. Фрумкина // Гипотеза в современной лингвистике. – М. : Наука, 1980. – С. 183–216.

Шпанько Т. С.

Харківська державна академія фізичної культури, Україна

ЛАТИНСЬКА МОВА В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Проблема підготовки сучасного професійно компетентного спеціаліста дедалі все більше стає актуальною, адже «професійна компетентність» передбачає високий рівень фахової освіти, творчого потенціалу, вміння взаємодіяти. Латинська та старогрецька мови були обов'язковими й чи не основними дисциплінами в навчальних закладах багатьох країн світу. До XIX ст. у країнах Європи латинською мовою викладали майже всі дисципліни, зокрема медичного профілю. Роль латини в системі медичної освіти можна виразити висловом: «*In via est in medicina via sine lingua Latina*», тобто «Непрохідний в медицині шлях без латинської мови».

Особлива увага приділяється дослідженню медичної термінології, сформованої на базі класичних мов – латинської та давньогрецької, а також вивченню історії античної медицини, впливу античних принципів лікування на подальший розвиток медицини.

Вперше латинізмів з'являються в українській мові ще в X–XI ст. Однак основна маса латинських слів була засвоєна в XVI–XVII ст. В історії України це був період енергійного культурно-просвітницького руху, розквіту науки та літератури. Українські книжники розуміли міжнародне значення латинської

мови в Західній Європі, її престижність; цією мовою українські студенти здобували освіту в західноєвропейських університетах, засвоюючи досягнення європейської науки. Латинська мова посідала перше місце і в навчальній програмі Києво-Могилянського колегіуму. Вихованців зазначеного закладу зобов'язували говорити латинською мовою «...і в класах, і в житлових кімнатах, і на самих вулицях, – словом – скрізь, де тільки могли зійтись один з одним». Ще в першій половині XIII ст. латина була мовою канцелярій Галицько-Волинської держави, що було життєвою необхідністю. Серед закарпатських українців в Угорщині латинський вплив був сильним аж до XVIII ст., де латина мала статус офіційної мови. Через посередництво польської культури (XVI–XVII ст.) латинська мова проникає на східнослов'янські терени й стає невід'ємною частиною наукового, духовного, адміністративного та культурного життя України. Процес запозичення латинізмів тривав і в наступні століття, але інтенсивність його була значно меншою. Сьогодні знання основ латинської граматики, спеціальної лексики й основного греко-латинського словотворчого фонду забезпечує професійну термінологічну грамотність спеціаліста, водночас значно підвищує його загальнокультурний рівень.

Медична освіта XXI ст. немислима без знання основ розгалуженої й постійно створюваної термінології. Латинські найменування лікарських засобів вживаються як офіційні в багатьох національних фармакопеях, у Міжнародній фармакопеї (*Pharmacopoea Internationalis*) і виданнях Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВОЗ). В Україні латинською мовою виписуються рецепти. Пунктом 1.9 «Наказу Міністерства охорони здоров'я України» від № 360 19 липня 2005 року передбачене таке: Назва лікарського засобу, формоутворюючих та коригуючих речовин, його склад, лікарська форма, звернення лікаря до фармацевтичного працівника про виготовлення та видачу лікарських засобів пишуться латинською мовою. Використання латинських скорочень дозволяється тільки відповідно до прийнятих у медичній і фармацевтичній практиці.

Латинська мова, як і старогрецька, є своєрідним будівельним матеріалом, основним джерелом розвитку й поновлення термінологічних систем різних

галузей науки, у тому числі фармації та медицини. Нові лікарські препарати й наукові відкриття отримують назви з невичерпного джерела міжнародної грецько-латинської скарбниці терміноелементів. Латина приваблює своєю лаконічністю (багатослівні українські терміни перекладаються одним словом: запалення слизової оболонки порожнини рота – stomatitis; розділ геронтології, який вивчає особливості перебігу захворювань у людей похилого та старечого віку, а також методи їх лікування та запобігання – геріатрія), як і досконалістю морфологічної структури, своїм лексичним багатством, виразністю, рухомою словотворчою структурою. Тут доречно навести вислів видатного римського оратора і письменника Ціцерона: «Non tam praeclarum est scire Latine, quam turpenescire», що означає: «Не так почесно знати латину, як ганебно не знати її».

Отже, метою вивчення латинської мови в сучасних медичних закладах освіти є підготовка спеціалістів, здатних свідомо й грамотно вживати фармацевтичну та клінічну латинську термінологію на практиці. Навчання латини має бути термінологічно спрямованим, інтегрованим зі спеціальними дисциплінами: фармакологією, ботанікою, фармакогнозією, фармацевтичною хімією, технологією лікарських форм, дисциплінами медико-біологічного циклу. При вивченні розділу «Фонетика» формуються навички читання й вимови латинських букв і буквосполучень, які потім закріплюються протягом усього курсу навчання.

Велика увага має бути приділена словотворенню, адже значна частина медичних термінів є похідними або складними словами. Важливо, щоб студенти засвоїли головні дериваційні принципи, найважливіші терміноелементи, суфікси, префікси й загальні корені, відповідний лексичний мінімум. Для досягнення високого рівня професійної грамотності слід звертати увагу на правопис слів та терміноелементів грецького походження, ознайомлення студентів з медичною термінологією, представленої у відповідних міжнародних номенклатурах (анатомічній, гістологічній, біологічній, фармацевтичній тощо).

Отже, латинська мова є єдиною професійною мовою вчених-медиків усього світу, що визначає її статус, закріплений міжнародними кодексами номенклатур. Звідси забезпечення високої якості засвоєння термінологічної латини студентами медичного профілю є одним із першочергових завдань освітян сучасних закладів.

ЗМІСТ

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Долінченко О. М. Вплив держави на регулювання демографічних процесів та перспективи подолання демографічної кризи	3
--	---

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Уварова Т. І. Критерії оцінки ефективності виборчої кампанії	6
---	---

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Нерубаська А. О. Бифуркація в діалозі «Восток-Запад».....	11
--	----

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НАУКИ

Шевчук Т. В. Джерела виробничого шуму звіроферми	15
---	----

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Гирка О. І., Родак О. Я., Бодак М. П. Удосконалення технології переробки риби і морепродуктів	18
--	----

Мордань Б. О. О формировании базы данных системы идентификации основных признаков объекта наблюдения.....	22
--	----

Ревун М. П., Зинченко В. Ю., Иванов В. И. К моделированию нагрева металла в пламенных печах камерного типа	25
---	----

Сергеев-Горчинский А. А. Автоматизация синтеза оптимальных систем цифровой фильтрации	28
--	----

Сумарченкова И. А. Анализ риска и последствий аварий основных поражающих факторов блока аммиачных компрессоров	31
---	----

Тогобицкая Д. Н., Цюпа Н. А., Степаненко Д. А. Моделирование процессов поглощения щелочей доменным шлаком с учетом его теплофизических свойств.....	35
--	----

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Атрощенко Т. О. Розвиток культури міжнаціонального спілкування майбутніх педагогів	42
---	----

Поливяна О. В. Інноваційні методи навчання іноземній мові як засіб підвищення мовної компетенції.....	46
--	----

Равлюк Н. В. Роль сім'ї у формуванні характеру дитини: аналіз наукових поглядів.....	49
---	----

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Іванова В. В., Запорожану М. І. Формування ініціативності як важливої якості особистості дитини	54
--	----

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРТ

Городинський С. І. Розгляд фізичної культури та спорту як пріоритетного напрямку державної політики у забезпеченні здоров'я громадян.....	59
--	----

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Ваняркин В. М. Экспрессия как основная стилеобразующая категория текстов оценочного типа.....	63
Ермолаев В. К. Целенаправленное обучение аудированию	65
Маторіна Н. М. Про статус детермінантних членів речення.....	69
Найда А. М. Специфіка перекладу газетно-публіцистичного тексту	72
Роздолянська О. Г. Трудности перевода художественных реалий.....	80
Стаховська Н. Ф. Зміни у лексико-семантичній структурі української мови	83
Тимкова В. А. Різновиди мовних девіацій студентів-аграріїв	89
Шепель Ю. А. Парадигма аффиксов в словообразовательных рядах и гнездах производных слов со связанными и свободными корнями.....	92
Шпанько Т. С. Латинська мова в системі сучасної медичної освіти	101

Наукове видання

Мови видання: українська, російська

НАУКА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції
(23–24 грудня 2015 р.)

У двох томах

Том 2. Актуальні питання сьогодення

Окремі доповіді друкуються в авторській редакції
Організаційний комітет не завжди поділяє позицію авторів
За точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів

Відповідальний редактор Біла К. О.

Технічний редактор Джікія Н. В.

Оригінал-макет Біла К. О.

Підписано до друку 28.12.15. Формат 60x84¹/₁₆. Спосіб друку – плоский.
Ум. др. арк. 4,95. Тираж 100 пр. Зам. № 1215-02.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 3618 від 06.11.09

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.
Україна, 49000, м. Дніпропетровськ, пр. К. Маркса, 111, оф. 17
Поштова адреса: Україна, 49087, м. Дніпропетровськ, п/в 87, а/с 4402
тел. +38 (067) 972-90-71
www.confcontact.com
e-mail: conf@confcontact.com

